

ЯК РОЗВИВАТИ ЦЕНТРИ СПІЛЬНОТО- ТВОРЕННЯ

Cedos

— це незалежний аналітичний центр, урбаністичне бюро і спільнота, що працює над питаннями соціального і просторового розвитку з 2010 року. Ми віримо, що кожна людина має право на гідний рівень життя. Тому метою Cedos є пошук системних причин соціальних проблем і варіантів їхнього вирішення. Наш підхід базується на дослідженнях. Ми вивчаємо суспільні процеси і державні політики, поширюємо критичне знання, просуваємо та втілюємо прогресивні зміни, навчаємо і посилюємо спільноту прихильни_ць цих змін.

UMAЕF

— (Ukraine-Moldova American Enterprise Fund, раніше – Western NIS Enterprise Fund) – перший в Україні та Молдові регіональний фонд прямих інвестицій з капіталом 285 млн доларів США, заснований за фінансування уряду США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Фонд має понад 29 років досвіду успішного інвестування у підприємства малого та середнього бізнесу. Загалом, фонд інвестував 190 млн. доларів США у 143 компанії із 27 000 працівників та зробив можливим залучення 2,4 млрд доларів в компанії України та Молдови.

Авторки посібника:

Олена Сирбу, Ксенія Рибак

Редагування:

Марина Бакаєнко, Мар'яна Куземська-Данилюк

Координаторки проєкту:

Марина Бакаєнко, Анна Воробйова

Коректура:

Роксолана Машкова

Верстка:

Побережець Олексій

Ілюстрація:

Євгенія Олійник

У цьому посібнику ми використовуємо іменник з відділеним «_» гендерованим закінченням для позначення особи, гендер якої невідомий чи не має значення в нинішньому контексті, або групи осіб різного гендеру, гендер яких невідомий чи гендер яких не має значення в нинішньому контексті. Ми однаково поважаємо жінок, небінарних осіб і чоловіків. Оскільки в україномовному інформаційному просторі сьогодні набагато частіше підкреслюється існування чоловіків, ніж усіх інших (тобто більшості людей), ми, з метою урівноваження цього перекосу, тут і надалі використовуємо таку форму для позначення сукупності різних людей чи людини гендер якої невідомий.

Community reBuilding

— це спільний проєкт Cedos та Ukraine-Moldova American Enterprise Fund, що надає фінансову й експертну підтримку для створення або оновлення центрів спільнототворення — доступних фізичних просторів, де люди з різних соціальних груп мають можливість збиратися разом для спільного проведення дозвілля, розвитку громади, співпраці та всебічної реалізації свого людського потенціалу.

У 2024 році проєкт «Community reBuilding» отримав премію New European Bauhaus Prizes 2024. Проєкт «Community reBuilding» став переможцем серед проєктів з усіх країн Європейського Союзу та Західних Балкан у номінації «Висхідні зірки» в категорії «Надання пріоритету місцям і людям, які цього найбільше потребують».

Зміст

Вступ	05
Культурна програма	07
• Що варто враховувати	08
Глина-простір «На белебні»	10
• Чекліст	12
• Корисні матеріали	12
Освіта для дорослих	13
• Що варто враховувати	14
Освітній простір Центру освіти дорослих міста Нікополя	17
• Чекліст	19
• Корисні матеріали	19
Сталість	21
• Що варто враховувати	22
«Гараж»	23
• Чекліст	25
• Корисні матеріали	25
Інклюзивність	26
• Що варто враховувати	27
Словничок безбар'єрності	30
• Чекліст	32
• Корисні матеріали	33
Комунікації	34
• Що варто враховувати	35
Мейкерспейс «Парасолька» в Івано-Франківську	38
• Чекліст	40
• Корисні матеріали	40
Залучення ветеран_ок	41

• Що варто враховувати	42
Потреби військовослужбов_иць та їхніх родин	44
• Чекліст	45
• Корисні матеріали	45
Залучення молоді	46
• Що варто враховувати	47
«Урбанрух»	49
«Будуємо Україну Разом» (БУР)	50
• Чекліст	52
• Корисні матеріали	53
Робота з довкіллям	54
• Що варто враховувати	55
«Розсадник» у Львові	60
• Чекліст	62
• Корисні матеріали	63
Залучення людей старшого віку	64
• Що варто враховувати	65
ГО «Старість на радість» і соціального підприємства Vbrani	65
Центр «Турбота» у Чернівцях	66
• Що саме реалізовано:	66
• Чому це працює:	66
• Чекліст	68
• Корисні матеріали	69
Залучення наймолодших	70
• Що варто враховувати	71
Табори GEEKWORLD	72
Behind Blue Eyes	74
• Чекліст	75
• Корисні матеріали	76

Вступ

Цей посібник є продовженням публічної освітньої програми проєкту «Community reBuilding». У межах цієї програми відбулися десять онлайн-семінарів, присвячених різним аспектам роботи громадських і культурних центрів.

У межах проєкту «Community reBuilding» ми використовуємо термін «центр спільнототворення» для позначення доступних фізичних просторів, де люди з різних соціальних груп мають можливість збиратися разом для спільного проведення дозвілля, розвитку громади, співпраці та всебічної реалізації свого людського потенціалу.

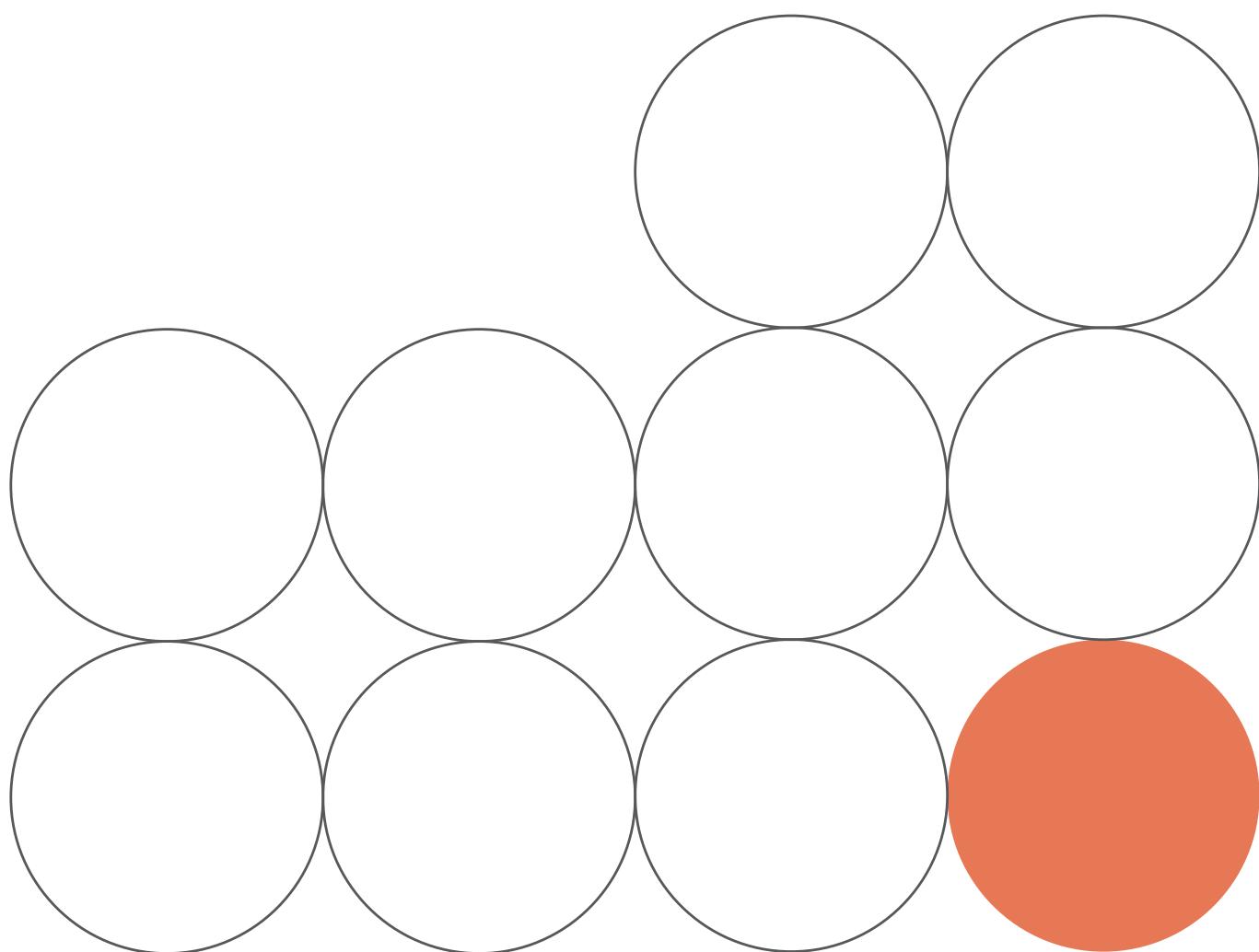
Громадські та культурні центри, або центри спільнототворення, відіграють ключову роль у процесі розвитку спільнот, адже надають фізичний простір для взаємодії між мешканцями громади. Через організацію культурних, освітніх і соціальних заходів такі центри сприяють розвитку соціальних зв'язків, формуванню спільних цінностей та зміцненню довіри між людьми. Посилення спільнот є важливим аспектом розвитку громад під час повномасштабної війни.

Посібник починається з розділу про гуртування спільнот через культурну програму. Цей розділ допоможе зрозуміти, як залучати й розвивати спільноти у центрах спільнототворення. У другому розділі йдеться про види та можливості освіти для дорослих. Третій розділ розкриває тему сталості й можливостей функціонування центрів спільнототворення в умовах війни та невизначеності. Четвертий розділ піднімає питання інклюзивності та безбар'єрності, зокрема фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної та освітньої. У п'ятому розділі йдеться про засоби й інструменти комунікації центрів спільнототворення для залучення різних аудиторій. Шостий розділ присвячений особливостям залучення та взаємодії з ветеранами.

Сьомий – тому, як громадські та культурні центри можуть працювати з молоддю. Восьмий розділ – ролі центрів спільнототворення у вирішенні екологічних питань. Дев'ятий розділ присвячено залученню літніх людей до активної участі в житті спільноти. У заключному розділі посібника ви знайдете інформацію про те, як центри спільнототворення можуть працювати з наймолодшими.

Кожен розділ посібника складається з підрозділів «Що варто враховувати», «Чекліст» і «Корисні матеріали». У підрозділі «Що варто враховувати» подані особливості роботи з кожною темою та корисні поради. У «Чеклісті» ви знайдете питання, які важливо собі поставити, якщо ви плануєте більше працювати з конкретною темою. У підрозділі «Корисні матеріали» зібрані публікації та інші матеріали, які допоможуть розширити ваші знання про кожну тему. Частина розділів містять описи кейсів, зокрема досвіди створення центрів спільнототворення першої хвилі проєкту «Community reBuilding», які ілюструють тему розділу.

Культурна програма

Що варто враховувати

Культурна програма центру спільнототворення є одним з інструментів згуртування громади, створення і розвитку спільнот. Вона може допомогти подолати соціальні та культурні розбіжності, створити простір для взаємодії й обміну досвідом, вплинути на формування солідарності та колективної ідентичності.

Спільнота — це група людей, яких об'єднують спільні інтереси, цінності, цілі або місце проживання. Вона може формуватися як навколо фізичного простору, так і в цифровому середовищі, де люди взаємодіють, обмінюються ідеями та підтримують одне одного. Спільноти створюються і розвиваються на основі соціальних зв'язків, довіри та взаємодії між їхніми учасницями. Одним з важливих елементів існування спільнот є здатність людей гуртуватися задля досягнення спільних цілей. З початку повномасштабної війни в Україні спільноти стали осередками підтримки, солідарності та спільних дій.

Ірина Старовойт

доцентка кафедри культурології УКУ, письменниця, членка Українського ПЕНу і гостьова дослідниця Коледжу Св. Івана Оксфордського університету

Спільнотворення — це коли ми творимо спільно, як авторський колектив. Спільнотворення — це коли ми творимо спільноту, але цікаво чи можна творити спільноту, не творячи при цьому ще чогось іншого? У мене таке враження, що ні. **Тому що спільнота дійсно пов'язана не тільки з місцем проживання, не тільки з сусідством, а з тим, що ми хочемо щось робити разом. Ми хочемо від точки А**

¹ Детальніше про розвиток і посилення спільнот у громадах в умовах війни — у [відеолекції](#) Каріни Фурси-Левицької «Як посилювати спільноти у громадах».

перейти якимось чином до точки Б. Це вирішення проблем є дуже важливим, що посприяло нашому з вами згуртуванню і спільнототворенню. Цьому посприяла реформа децентралізації, коли грошові потоки й рішення про місцеві бюджети почали повертатися на місця. Люди самі могли на громадських обговореннях приймати рішення, що ми робимо із нашим цьогорічним бюджетом на розвиток, бюджетом на зміну, так і в тому числі на культурні потреби².

Культурна програма громадського або культурного центру зазвичай є серією публічних подій, спрямованих на розвиток культурного життя та гуртування спільнот. Вона може включати мистецькі виставки, театральні вистави, кінопокази, концерти, фестивалі, арт-резиденції, майстер-класи, освітні заходи, дискусії та літературні читання. Вдало спланована культурна програма дає центру спільнототворення можливість стати платформою для творчого розвитку та навчання мешкан_ок громади, критичної дискусії щодо соціальних і культурних питань, налагодження діалогу та порозуміння між різними групами людей і спільнотами.

При плануванні культурної програми вашого центру спільнототворення важливо звернути увагу на:

- розуміння інтересів, запитів та потреб різних спільнот і мешкан_ок громади — посилити це розуміння можна за допомогою опитувань мешкан_ок громади, стратегічних сесій за

² У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Культурна програма: як громадським і культурним центрам гуртувати спільноти», у якому взяли участь Ірина Старовойт, Анастасія Нечипоренко, Владислав Чабанюк та Ірина Каць.

участі різних аудиторій, неформальної комунікації з відвідувач_ками простору;

- партисипативний підхід, а саме участь громади у процесі планування культурних подій;
- налагодження співпраці та партнерств з іншими громадськими й культурними організаціями у вашій та інших громадах;
- поєднання традицій та сучасності, адже програми мають адаптувати культуру до сучасних потреб, зберігаючи її суть.

Ірина Каць

начальниця відділу регіональної політики та координації реформи у сфері культури Українського центру культурних досліджень, голова ГО «Культурний ді@лог», про «На белебні» — центр спільнототворення на базі 100-річної хати-мазанки у селі Чернещина Краснокутської громади на Харківщині, створений у межах першої хвилі проєкту «Community reBuilding»

Якими мають бути заходи для центрів спільнототворення? Важливо, аби заходи були не просто цікавими, бо цікавість може швидко зникнути, а щоб вони відповідали на **запити спільноти** — жива практика. Толоки й мазання у Краснокутській громаді — це про те, що знання не зупинилися в минулому, знання практикуються зараз. А якщо знання практикується зараз, воно є живим й динамічним, воно розвивається разом із людьми та з цією спільнотою. Це значить, що цих знань торкається технічний прогрес, сучасні підходи та технології.

Коли ми говоримо про соціальну згуртованість, нам не йдеться лише про дозвілля. Насправді соціальна згуртованість — це і про розбудову довіри між людьми, побудову довіри до інституцій. Цей проєкт якраз і базу-

ється на міжсекторному багаторівневому партнерстві. Тобто залучені багатьох людей та організацій.

Партнерство вибудовується, тому що неможливо одній організації або одній людині так далекоглядно дивитися і підтримувати такі стратегічно важливі напрямки. Воно базується на участі, враховується інклюзивна основа, бо це важливо для соціальної інтеграції та врахування потреб і доступності цього простору для всіх соціальних груп.

Фото:

Зоя Доля

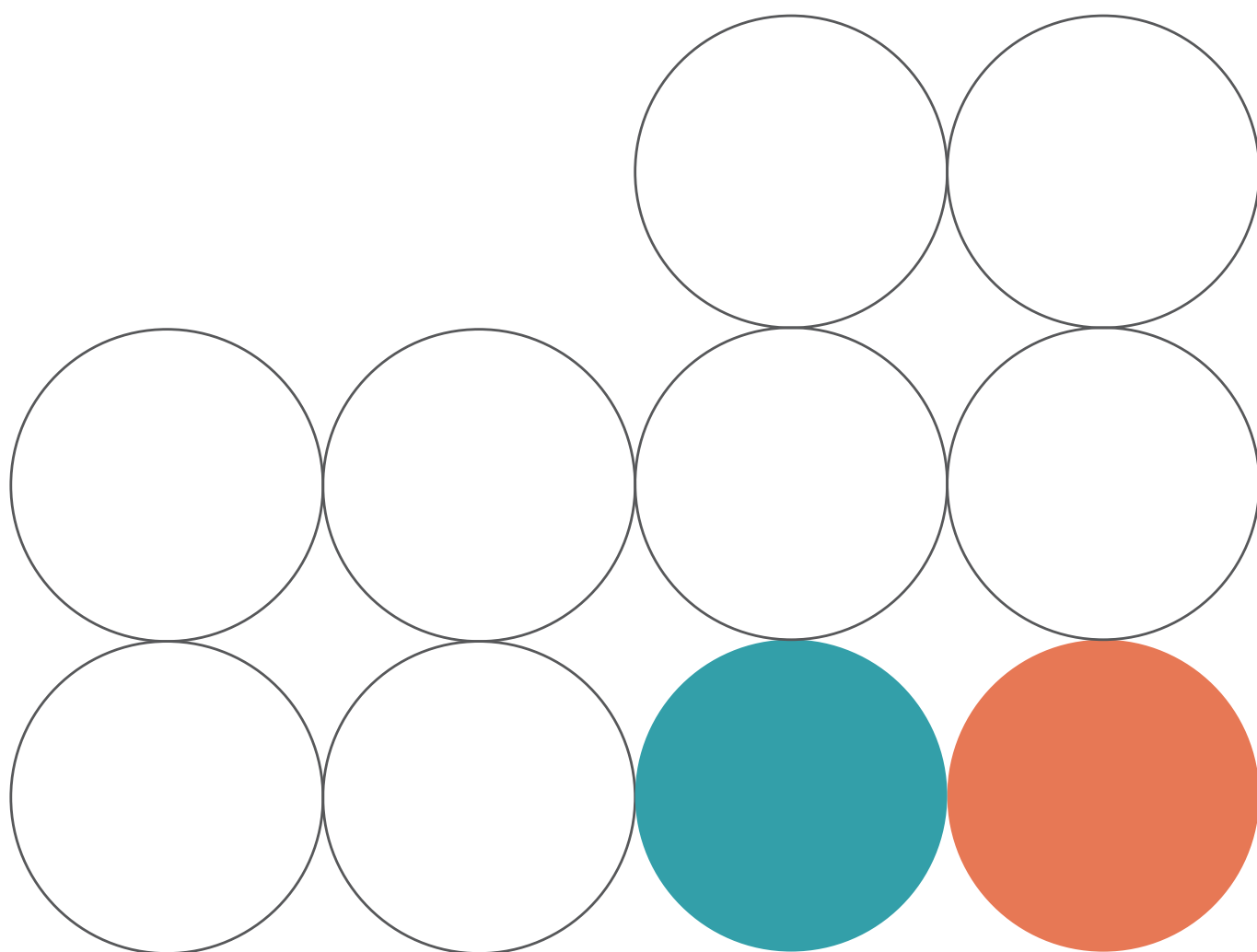
Чекліст

- На які групи населення орієнтована ваша культурна програма? Чи ваша програма відображає інтереси, запити та потреби різних вікових і соціальних груп? Як ви можете більше дізнатися про ці інтереси, запити та потреби?
- Чи має громада можливість активно брати участь у плануванні культурної програми? Які інструменти ви використовуєте для залучення різних аудиторій?
- Чи сприяє культурна програма налагодженню діалогу між різними групами населення?
- З якими громадськими та культурними організаціями ви вже взаємодієте? А з якими хотіли би взаємодіяти? Як ви можете налагодити цю співпрацю, які ідеї або проєкти запропонувати?
- Як поєднуються традиційні та сучасні елементи у вашій культурній програмі?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Культурна програма: як громадським і культурним центрам гуртувати спільноти»
02. Дятел, О., Каравай, А., Фурса, К., Бурковець, В., & Скрипник, Є. (2021). Тобто Спільнота? Словничок по темі спільнот.
03. Хелашвілі, А., Мілосердов, В., Хассай, Є., Федорова, Л., Грищенко, М., & Поліщук, О. (2023). Як залучати мешканок до прийняття рішень у громадах: огляд прикладів. Cedos.
04. Спадщина для соціальної згуртованості під час війни: кейси українських культурних дієвців. (2024). Prometheus.

Освіта для дорослих

Що варто враховувати

ЮНЕСКО визначає навчання й освіту дорослих як ключовий елемент навчання впродовж життя. Воно охоплює всі форми освіти та навчання, спрямовані на те, щоб усі дорослі брали участь у житті їхніх громад та у сфері праці.

ЮНЕСКО визначає як цілі навчання й освіти:

- розвиток спроможності людей критично мислити, вміння діяти самостійно та відповідальності;
- зміцнення спроможності справлятися зі змінами, що відбуваються в економіці та сфері праці, і формувати їх;
- сприяння створенню суспільства, що навчається, де кожен індивід має можливість навчатися та повноцінно брати участь у процесах сталого розвитку і посилювати солідарність між людьми та спільнотами;
- заохочення мирного співіснування та прав людини;
- розвиток стійкості у молодих і літніх людей;
- підвищення обізнаності щодо захисту довкілля.

Відповідно до проекту Закону України «Про освіту дорослих», який ухвалив парламент у першому читанні у січні 2023 року, складниками освіти дорослих є:

- **додаткова особистісно орієнтована освіта і навчання**, спрямовані на формування та розвиток компетентностей, якостей та цінностей особистості відповідно до її інтересів, потреб та спроможності, що забезпечується безперешкодним доступом до різноманітних освітніх послуг і ресурсів, здійснюється цілеспрямовано або спонтанно;
- **громадянська освіта**, спрямована на формування та розвиток громадянських компетентностей, що надають дорослій особі

можливість реалізовувати права та свободи людини і громадянина, брати активну участь у суспільному житті, усвідомлювати персональну відповідальність за розвиток держави, територіальних громад, професійних та інших спільнот в усіх сферах життя;

- **безперервний професійний розвиток**, у тому числі післядипломна освіта, спрямована на постійне навчання дорослих осіб, удосконалення їхніх загальних (ключових) та професійних компетентностей на основі здобутого рівня освіти, на підтримку та/або підвищення ефективності їхньої професійної діяльності, що триває протягом усього періоду трудової діяльності;
- **компенсаторна освіта**, спрямована на здобуття особами, які не здобули повну загальну середню освіту, результатів навчання, передбачених державними стандартами повної загальної середньої освіти (початкової, базової середньої та профільної середньої освіти) на окремих або всіх її рівнях;
- **формаційна освіта**, спрямована на здобуття професійної (професійно-технічної) освіти, освітньо-професійного ступеня фахової передвищої освіти, ступенів вищої освіти (молодшого бакалавра, бакалавра, магістра) особами, у яких перерва після здобуття попереднього рівня формальної освіти становила не менше п'яти років, або здобуття такої освіти за іншою професією, спеціальністю чи освітньою програмою (іншими професіями, спеціальностями, освітніми програмами).

Освітній процес у неформальній освіті дорослих організовується у формі освітніх, просвітницьких заходів, зокрема семінарів, практикумів, тренінгів, вебінарів, майстер-класів, курсів та освітніх проєктів для дорослих.

За визначенням Ради Європи, освіта для дорослих буває:

- формальною, а саме організоване навчання в освітніх інституціях, яке відбувається за чіткою програмою, з акцентом на досягненні навчальних результатів, які оцінюються через тести чи інші форми контролю;
- неформальною, яка відбувається поза офіційними закладами в рамках організованих проєктів, що не обов'язково мають чітку програму чи зовнішню акредитацію — це може бути навчання на воркшопах або тренінгах, у гуртках, читацьких клубах, спортивних секціях;
- інформальною, тобто навчання поза освітніми установами, яке пов'язане з повсякденними діями та досвідом і не має чіткої мети навчання.

У вашому громадському або культурному просторі найчастіше відбуватимуться процеси неформального та інформального навчання.

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЦЕНТРУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ МІСТА НІКОПОЛЯ

**Ольга
Пастушок**

директорка комунального закладу «Нікопольська міська школа мистецтв», голова громадської організації «Козацький набат. Центр освіти дорослих м. Нікополь», про створення освітнього простору для дорослих у Нікополі

Освіта дорослих оточує нас — вона є всюди й водночас її немає.

Впродовж наших дитячих і юнацьких років нам формували думку, що потрібно один раз добре вчитися у школі та здобувати вищу освіту і потім отримати посаду. Проте зараз існує необхідність вчитися нового регулярно, аби мати актуальні навички та знання. Серед аудиторії освітніх програм переважали жінки, хоча було і 30% чоловіків. Для вразливих груп населення працювали безоплатні курси, а решта охочих відвідували курси за половину їх вартості чи за повною оплатою. За період роботи наймолодшій учасниці освітніх програм було 18 років, а найстаршій — 87 років.

У 2020 році Нікопольська міська рада придбала двоповерхову споруду близько 2000 квадратних метрів для центру освіти дорослих, завдяки партнерам його відремонтували й облаштували. Окремі кімнати цього приміщення були спроектовані для конкретних курсів. Серед них — ландшафтний дизайн, дизайн інтер'єру, комп'ютерні курси, англійська та ділова українська мови тощо.

Дуже популярними стали курси крою і шиття. Спочатку це були дорослі люди, які просто хотіли навчитися володіти машинкою і пошити щось для своїх маленьких діток. Окремо можна виділити курс «Ти зможеш!» для батьків і дітей, які не відвідують жодних навчальних закладів за станом здоров'я чи через інвалідність. З одного боку, це соціалізація дітей через пісню, танець, арттерапію, а з іншого — надання батькам можливості пройти той чи інший курс, який дає змогу заробити кошти, навіть коли ти лишаєшся вдома для догляду за дитиною.

³ У цьому розділі подана цитата з семінару Cedos «Як запроваджувати освіту для дорослих у громадських та культурних центрах», у якому взяли участь Олег Смірнов, Віктор Сікаленко, Тетяна Однорог та Ольга Пастушок.

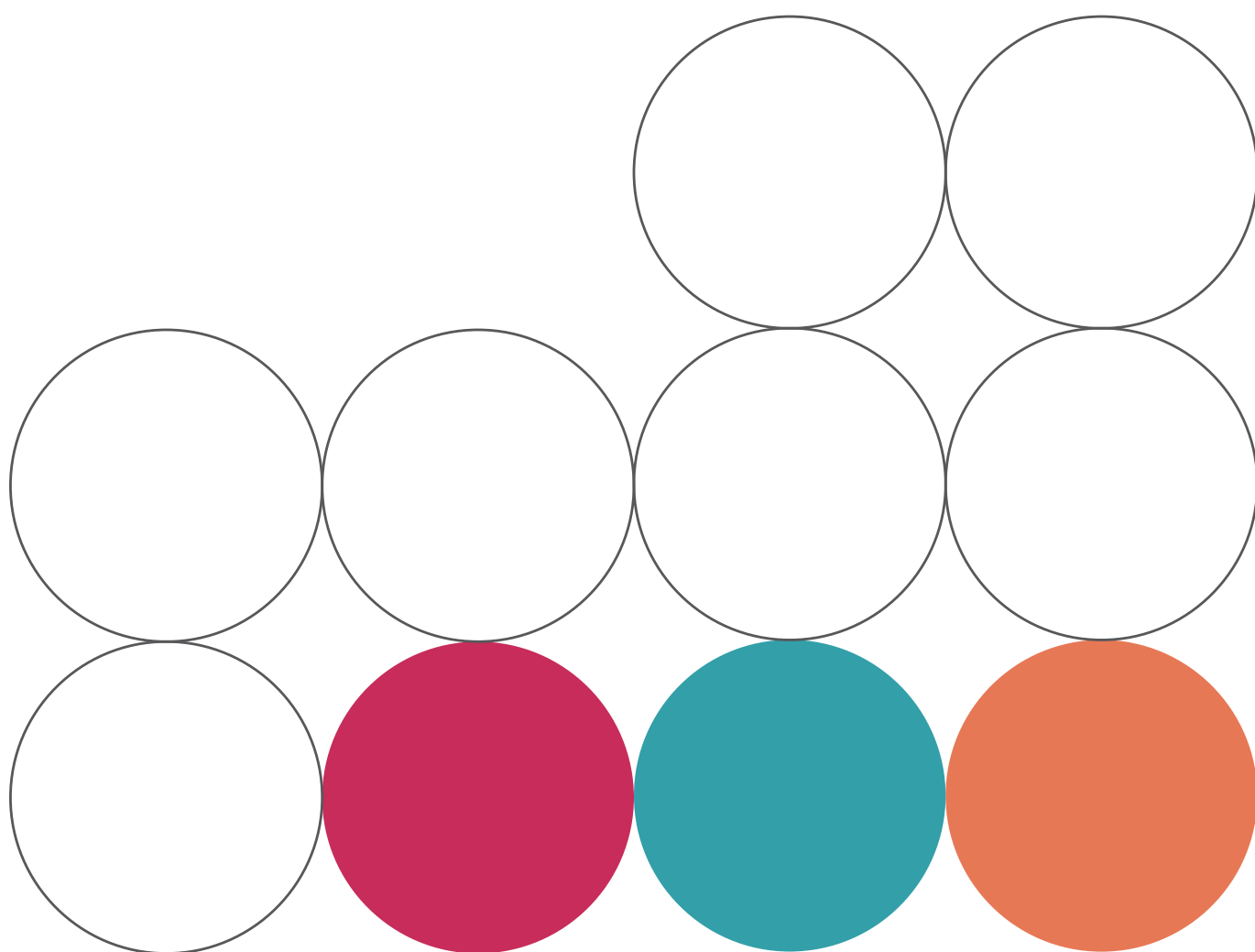
Чекліст

- Якщо ви організовуєте заходи неформальної освіти, зокрема для дорослих, то чи володієте ви базовими навичками фасилітації?
- Чи зрозуміло визначена мета освітніх заходів? Які практичні навички здобудуть їх учасни_ці? Чи впливають ці заходи на розвиток спроможності критично мислити, вміння діяти самостійно та відповідальності?
- Чи учасни_ці неформального освітнього процесу для дорослих залучені до активної участі в навчанні через практику та взаємодію? Чи є можливості для обміну досвідом між представни_цями різних аудиторій?
- Як ви залучаєте більш вразливі групи населення — наприклад, людей з інвалідністю, літніх людей, ром_ок, ЛГБТК+, переселен_ок — до освітніх подій? Чи є у вашому закладі події, які орієнтовані на освітні потреби вразливих груп людей?
- Як ви забезпечуєте зворотний зв'язок від учасни_ць заходів освіти для дорослих?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Як запроваджувати освіту для дорослих у громадських та культурних центрах».
02. DVV International — Інститут міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів.
03. Ебнер, Д., & Мотчільніг, Р. (2019). Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті: Сила та радість від навчання. Європейська асоціація освіти дорослих — ЄАОД.
04. Фарун, Х., Сковрон, Е., & Цімерман, Н.-Е. (2014). Динаміка різноманіття: як реалізувати потенціал різноманіття під час тренінгу. Посібник для фасилітаторів у сфері освіти активної громадськості. Інша Освіта.
05. Трамбовецька, Н. (2017). Абетка фасилітації «Тобто». Інша Освіта.
06. Трамбовецька, Н., Іванік, О., Гавінек-Дагаргулія, М., Каравай, А., Яцик, В., & Дятел, О. (2015). Ідеї. Натхнення. Рішення... Посібник для тренерів неформальної освіти II. Інша Освіта.

Сталість

Що варто враховувати

Фінансова стійкість є одним із ключових елементів сталості. Громадським і культурним організаціям необхідно створювати фінансові резерви, залучати додаткові ресурси або співфінансування та диверсифікувати джерела фінансування.

Гнучкість у підходах є необхідною передумовою для забезпечення сталості. Важливо адаптуватися до нових умов і змінювати плани відповідно до поточної ситуації, потреб аудиторії та наявних ресурсів. Крім цього, вам може бути потрібно налагодити практику онлайн-взаємодії. В умовах повномасштабного вторгнення важливо подбати про умови функціонування простору під час безпекових загроз або відключень електроенергії. Це, наприклад, можливість перейти в укриття або наявність альтернативних джерел живлення, таких як генератор або зарядна станція.

Підтримка громади та спільнот, розвиток сильних зв'язків підвищують рівень підтримки та залучення. Розбудова партнерств з іншими громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування або бізнесом сприятимуть розвитку інституції та налагодженню сталих мереж.

Ляна Мицько

директорка Львівського муніципального мистецького центру, засновниця ГО «Лінія втечі», спеціалізується на створенні просторів і подій для спільнототворення у місті

Ми будували мапу організацій і людей, які будуть проводити у нас свої події, будуть з нами співпрацювати і робити цей центр спільнототворення для нашого міста.

Вони представляють зазвичай кіно, музику, суспільні науки, намагаються комунікувати і створювати нові організації. Наша мета — дати їм простір, надати можливість розказати про себе. Майже всі наші події є задокументованими у нас на ютубі, і таким чином ми посилюємо спільноту навколо себе і стаємо сильнішими як організація.⁴

«ГАРАЖ»

Ірина Брунда

директорка Чортківської публічної бібліотеки Чортківської міської ради, культурна менеджерка, про «Бібліотечний Гараж» — центр спільнототворення, створений у межах першої хвилі проєкту «Community reBuilding», модульний павільйон у дворіку бібліотеки у Чорткові на Тернопільщині

Ми вийшли на таку візію, що бібліотека більше не має бути просто місцем для книг, а має стати простором для людей.

Найяскравіший проєкт 2023 року — це бібліотечний арт-гараж, дружній простір, доступний кожному, який ми втілюємо за підтримки UMAEF та Cedos.

Будівля арт-гаражу — це модульний будиночок, який не матиме сходів і бар'єрів, тому

⁴ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Сталість у складні часи: як громадським та культурним центрам вижити і жити», у якому взяли участь Ольга Дятел, Ляна Мицько, Ірина Брунда та Ірина Озимок.

будь-хто зможе до нього дістатися. Будівля бібліотеки має три поверхи, і складно дістатися старими сходами навіть на другий, не те що вже на третій поверх, де розміщена наша арт-галерея. Це і стало основною причиною, чому ми подалися на цей грант. Ми шукали ресурси, яким чином зробити бібліотеку ще більш відкритою та доступною для нашої громади. Також цей простір має стати затишним і комфортним середовищем, аби соціальні групи, які є у нашій громаді, перетворювалися на спільноти. Вони матимуть фізичний простір та якісне середовище для того, аби ставати спільнотою, розвиватися і рухатися вперед.

Фото:

Публічна бібліотека Чортківської міської ради

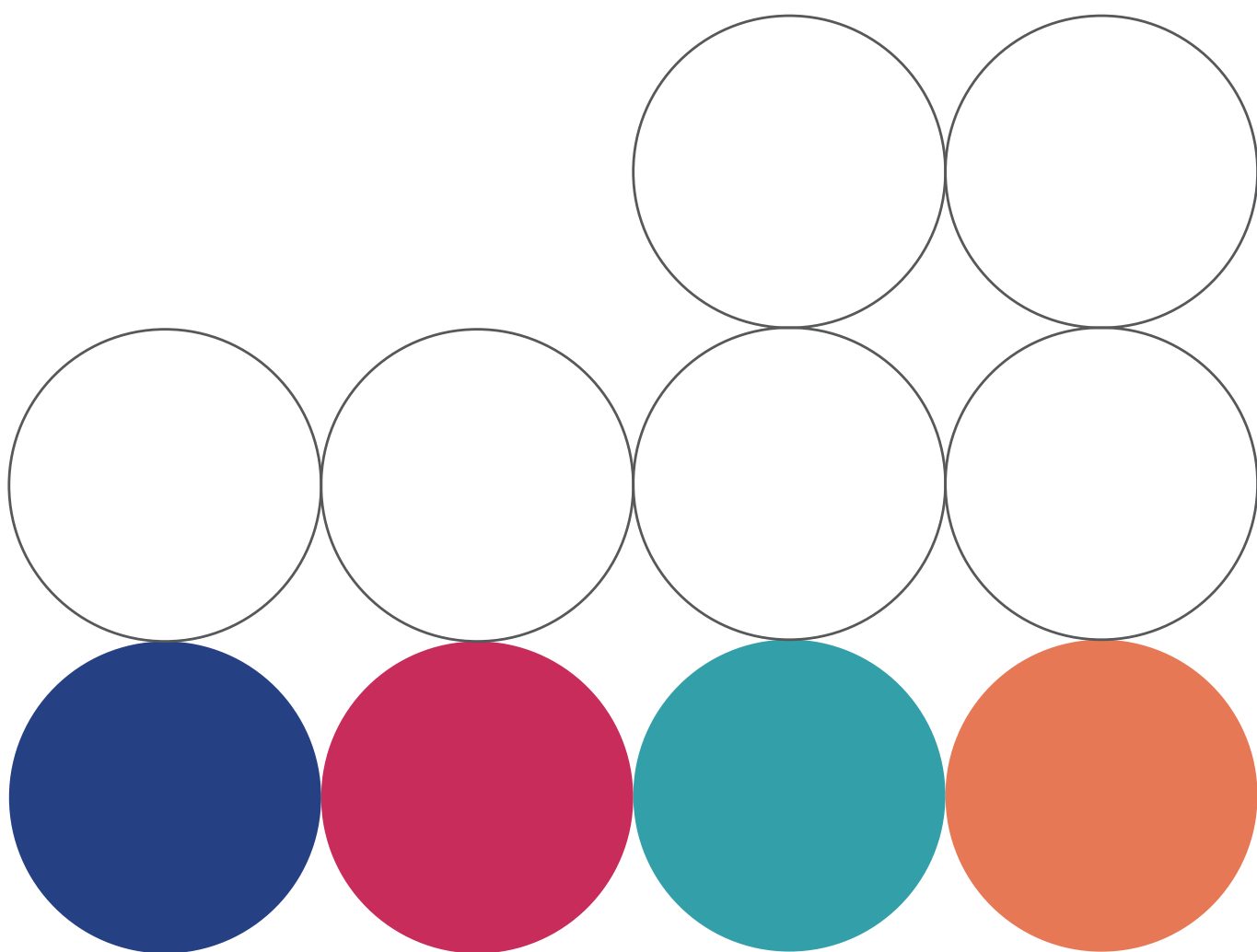
Чекліст

- Як розподілені ролі у вашій команді? Чи прописані обов'язки член_кинь команди? Якими є ці обов'язки?
- Чи буде робота ефективно продовжуватися, якщо хтось із команди тимчасово не може виконувати свої обов'язки? Чи у вас є інструкції, які допоможуть передати завдання іншій людині у випадку потреби?
- Чи є у вас резервний фонд? Чи є додаткові джерела фінансування? Де їх можна знайти?
- Чи є у вас план дій на випадок кризової ситуації? Наприклад, чи є можливість для ваших відвідувач_ок перейти в укриття під час повітряної тривоги? Чи є у вас альтернативні варіанти живлення на випадок відключень електроенергії?
- Як ви залучаєте місцевих мешкан_ок? Які інструменти ви використовуєте? Чи проводите ви регулярні заходи для залучення громади?
- Чи підтримуєте ви відкритий діалог з громадою?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Сталість у складні часи: як громадським та культурним центрам вижити і жити»
02. Приклади грантових програм і донорських інституцій, які можуть допомогти забезпечити сталість вашого центру:
 - Український культурний фонд
 - Національне бюро програми ЄС «Креативна Європа» в Україні
 - House of Europe
 - Програми та проєкти ГО «Інша Освіта»
 - Програми та проєкти Фонду «ІЗОЛЯЦІЯ»

Інклюзивність

Що варто враховувати

Інклюзивність у громадських і культурних центрах є ключовою для забезпечення рівного доступу всіх мешкан_ок громади незалежно від фізичних, соціальних або когнітивних бар'єрів. Доступні й безбар'єрні простори сприяють розвитку громади, співпраці та соціальній інтеграції її житель_ок.

Уляна Пчолкіна

громадська діячка, лідерка ГО
«Група активної реабілітації»

Інвалідність — це ті бар'єри, що існують в оточенні, це не є проблемою людини.

Зараз інвалідність не розглядається як наслідок захворювання, травми чи чогось, що відбулося з людиною. Інвалідність розглядається як бар'єри, які заважають повній інтеграції людини в інклюзивне суспільство, її включенню у звичайні процеси життя. Коли я на кріслі колісному приходжу до якогось закладу і стаю перед сходами — у мене виникає інвалідність. Якщо я безперешкодно потрапляю в цей заклад — у мене немає інвалідності⁵.

⁵ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Як громадським і культурним центрам бути інклюзивними», у якому взяли участь Ніна Мацюк, Олександр Столовий та Уляна Пчолкіна.

Доступність і безбар'єрність культурного або громадського центру може бути фізичною, інформаційною, суспільною, освітньою та цифровою.

Фізична безбар'єрність — це забезпечення доступу до будівель, зручностей та інформації для всіх, зокрема людей з інвалідністю та маломобільних груп.

Інформаційна безбар'єрність — це використання різних форматів інформації, зокрема шрифту Брайля, великошрифтового друку, аудіодискрипції (тифлокоментування), перекладу жестовою мовою, субтитрування для забезпечення рівного доступу до інформації.

Як переобладнати приміщення, щоб воно стало фізично й інформаційно доступним або безбар'єрним:

- **Встановіть пандуси й автоматичні двері**, щоб забезпечити легкий доступ для людей на кріслах колісних або маломобільних людей. Пандуси мають відповідати чинним ДБН і мати ухил не більше 8% (співвідношення сторін 1:12). Ширина пандуса у просвіті з одnobічним рухом повинна бути 1,2 м, з двобічним рухом — 1,8 м.
- Забезпечте достатній простір для маневрування всередині приміщення, зокрема **широкі проходи та коридори**. Достатньо широкими є двері, які мають щонайменше 90 см у просвіті. Ширина коридорів має бути щонайменше 1,5 м при русі в одному напрямку, 1,8 м при зустрічному русі.
- Перевірте **наявність порогів** у вашому приміщенні. Внутрішні дверні прорізи не повинні мати порогів і перепадів висот підлоги. За необхідності влаштування порогів їх висота або перепад висот не повинні перевищувати 0,02 м (2 см).
- Окремі туалетні кімнати повинні бути облад-

- нані поручнями, мати достатній простір для крісел колісних і спеціальні умивальники. Крім цього, у туалетній кімнаті має бути сповивальний столик для людей з дітьми.
- Додайте тактильні покажчики та плитку, шрифт Брайля та використовуйте контрастні кольори в інформаційних повідомленнях або оголошеннях.

Цифрова безбар'єрність — це забезпечення доступу до цифрових послуг, зокрема швидкісного інтернету, публічних послуг і публічної цифрової інформації, для всіх суспільних груп населення.

Суспільна та громадянська безбар'єрність — це залучення й забезпечення доступу для всіх груп населення, включно з представниками національних, релігійних груп, гендерних і сексуальних ідентичностей, маломобільних груп населення, до спільного життя та діяльності центру.

Освітня безбар'єрність — це забезпечення рівних можливостей і вільного доступу до освіти, зокрема освіти впродовж життя, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей.

Ніна Мацюк

тренерка, експертка
з питань інклюзивності
та безбар'єрності

Важливою є правильна комунікація, адже навряд чи використання слів чи виразів, які можуть образити або демонструвати упередження, стереотипне чи дискримінаційне ставлення, допоможе побудувати інклюзивне безбар'єрне суспільство. Є два прості правила коректної комунікації:

1. **Спочатку людина** — людиноцентричний підхід.

2. Називати все своїми справжніми іменами та назвами. Коли ми не знаємо, як сказати, ми починаємо вигадувати, завуальовувати і цим робимо ще гірше.

Також не забувайте використовувати фемінітиви і звертайте увагу на те, які займенники використовує людина щодо себе (вона, вони, воно, він). Якщо ви не знаєте, як звертатися до людини, то завжди доречно запитати, як їй зручніше.

Деякі дослідни_ці й активіст_ки критикують усталену й міжнародно визнану практику використання таких підходів у мовленні щодо інвалідності, які наголошують на вживанні терміну «особливі потреби» або ставлять людину на перше місце перед інвалідністю⁶. Водночас коли ви говорите або пишете про людей з інвалідністю, варто завжди дослухатися до людей або спільнот людей з інвалідністю і враховувати їхні побажання та коментарі щодо використання тих чи інших слів або виразів.

⁶ Детальніше з цією критикою можна ознайомитися у публікації «Інклюзивна мова та інструменти доступності: Гайд для працівни_ць культурної та мистецької галузей» у розділі «Феміністичний кріп підхід до інвалідності».

Словничок безбар'єрності

Краще не використовувати	Краще використовувати
Алкоголік, алкозалежн_а, наркоман_ка, наркозалежн_а	Люди, які залежні від психоактивних речовин, люди, які залежні від алкоголю, люди, які залежні від наркотичних речовин або наркотиків
Аутист_ка	Людина з розладом спектру аутизму, або з РАС (розлад аутистичного спектру)
Безхатько, бомж, безпритульн_а	Бездомна людина
Гомосексуалізм, гомосексуаліст_ка	Гомосексуальність, гомосексуал
Даун, сонячна людина або дитина	Людина або дитина із синдромом Дауна
Інвалідне крісло	Колісне крісло
Інвалід_ка	Людина з інвалідністю
Інклюзивна дитина, дитина з інклюзією, особлива дитина	Дитина з особливими освітніми потребами (ООП)
Людина елегантного віку, людина поважного віку	Літня людина, людина старшого віку
Людина з ампутацією, ампутант_ка	Людина з протезом
Мова жестів, сурдопереклад	Жестова мова
Сліп_а, глух_а	Людина з порушенням зору або слуху (там, де є слово «людина», не може бути слово «вада», тому що людина не може бути бракована або неякісна)
Циган_ка	Ром_ка

Чекліст

Фізична безбар'єрність

- Чи є доступні вхідні двері, пандуси, ліфти?
- Чи доступні туалетні кімнати для маломобільних людей?
- Чи є достатньо простору для маневрування крісел колісних?

Інформаційна безбар'єрність

- Чи дублюється інформація шрифтом Брайля?
- Чи є переклад жестовою мовою на заходах?
- Чи доступні альтернативні формати інформації?

Цифрова безбар'єрність

- Чи доступні цифрові ресурси для людей з обмеженим доступом до інтернету?
- Чи проводяться навчання з користування цифровими послугами для старших людей?

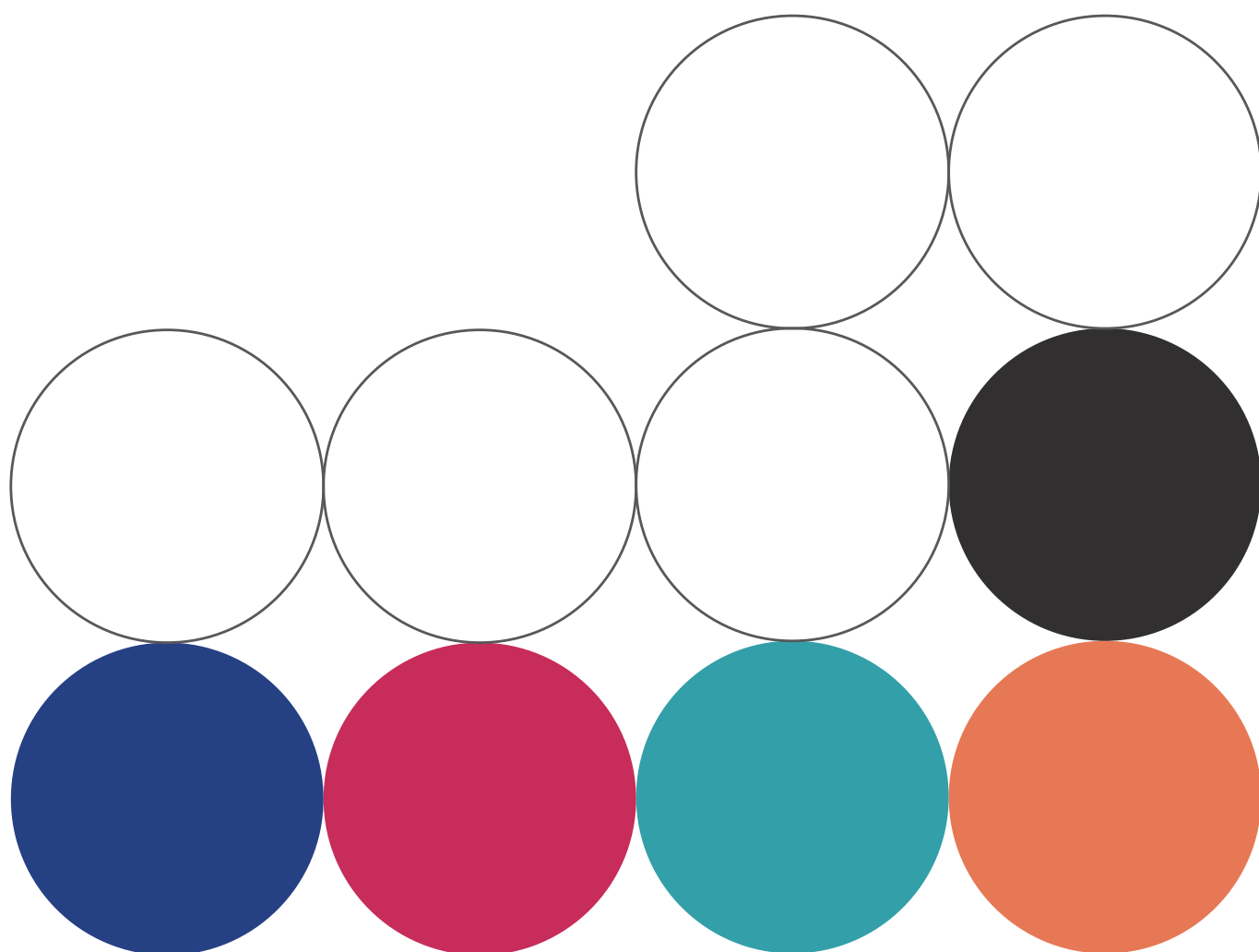
Суспільна безбар'єрність

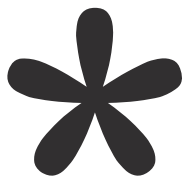
- Чи залучаються до роботи центру різні соціальні та вікові групи?
- Чи враховуються потреби різних національних, релігійних і гендерних груп?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Як громадським і культурним центрам бути інклюзивними»
02. Довідник безбар'єрності.
03. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.
04. ґео, Пагуліч, Л., Сердюкова, Ю., Танцюра, І. and шевченко, олекса (2024). Інклюзивна мова та інструменти доступності: Гайд для працівни_ць культурної та мистецької галузей. Фільма. Фестиваль феміністичного кіно.
05. Ладика, І. (2018, Вересень 7). Не біженці і не сепаратисти: як медіа писати про внутрішньо переміщених осіб. Детектор медіа.
06. Лівін, М. (2017, Листопад 10). Як називати людей з інвалідністю. Віледж Україна. Соха, М. (2020, Січень 29). Бомжі, безхатки і безхатченки: чому люди без житла завжди мають якісь прізвиська. MediaLab.
07. Як розповідати про інвалідність (2016, Березень 25). MediaLab.

Комунікації

Що варто враховувати

Комунікація — це з латини «робити щось спільне». Комуналка, комуна, транспортні комунікації — це все про одне й те саме. Кожен раз, коли ми говоримо щось вголос, хтось це чує — ми цю думку чи ідею робимо спільною. Коли кажемо, що хочемо прокомунікувати ідею, ми насправді прагнемо, щоб люди теж її почули і до неї приєднались. Ми бажаємо, щоб думки, заклики до дії, цінності, проєкти ставали спільними⁷.

Анастасія Пустова

співзасновниця «Бюро стратегічного супроводу SUPERWISE», директорка зі стратегічних комунікацій проєкту «Твій сімейний лікар»

Для створення ефективних комунікацій у громадських і культурних центрах важливо спершу ідентифікувати цільову аудиторію.

Це означає зрозуміти її потреби, цінності, інтереси, проблеми, з якими вона зіштовхується. Наприклад, молодь, літні люди чи батьки з дітьми можуть мати різні очікування від комунікації.

Наступний важливий аспект — вибір каналів комунікації. Канали, які ви обираєте, залежать від ваших потреб і аудиторій, які ви плануєте залучити. Наприклад, молодь може бути більш активною в соціальних мережах, тоді як старше покоління може віддавати перевагу традиційним медіа або зустрічам у громадських просторах.

⁷ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Спільнототворення: комунікації громадських і культурних центрів у громадах», у якому взяли участь Анастасія Пустова, Ніка Бабкова, Мар'яна Баран і Катерина Муц.

Найпоширеніші інструменти та канали комунікації:

- соціальні мережі (Facebook, Instagram);
- email-розсилки;
- вебсайти;
- локальні медіа (місцева газета, радіо);
- офлайн-заходи (зустрічі, воркшопи);
- особисте спілкування та запрошення;
- публічний простір (афіші).

Подолання бар'єрів у комунікації — ще один критичний момент. Ці бар'єри можуть бути фізичними, як-от відсутність інтернету в певних регіонах, або соціальними, як-от недовіра до інформації з певних джерел. Важливо виявити ці бар'єри та розробити стратегії для їх подолання, що допоможе збільшити ефективність комунікації.

Дуже важливо, щоб люди, яких ви запрошуєте, почувалися комфортно. Найперше, коли ми використовували нові формати активностей з MetaLab, то ми не людей запрошували до себе, а йшли у їхні середовища... Йдучи на «чужу» територію, ти проявляєш повагу до просторів, які вже є.

Мар'яна Баран

проектна менеджерка
мейкерспейсу «Парасолька»
в Івано-Франківську

Формування стратегії комунікацій включає комплексне планування заходів, спрямованих на зміцнення зв'язків у громаді. Це може

включати регулярні зустрічі, кампанії в медіа та залучення волонтер_ок. Ця стратегія повинна бути гнучкою і враховувати зміни в потребах та інтересах громади, що дозволить центру залишатися актуальним та ефективним.

За час повномасштабного вторгнення [...] зросла роль локальних каналів, тому що люди більше читають новини про те, що поряд із ними, через безпекові питання, зокрема через можливості об'єднуватися для спільних дій. Ці канали можна і треба використовувати — втім, **треба розуміти контекст**. Не можна зайти на фейсбуці в групу району чи громади, у якій зараз обговорюють і планують проводи когось із загиблих бій_чинь, і запропонувати доєднатися до нехай і важливої, проте недоречної в цьому контексті культурної діяльності. Коли ми думаємо над креативами чи текстами, треба враховувати, що їх читають дуже різні люди. Важливо бути свідомими того, які слова ми використовуємо, тому що це може ретравматизувати людей.

МЕЙКЕРСПЕЙС «ПАРАСОЛЬКА» В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ

Мар'яна
Баран

проєктна менеджерка
мейкерспейсу «Парасолька»
в Івано-Франківську

**Для себе ми розділили
інструменти комунікації
на практичні та технічні.**

До **практичних** інструментів комунікації ми відносимо **фізичні взаємодії через події різного формату: толоки, ярмарки.** Через масові заходи привертаємо увагу широкої аудиторії. Це дозволяє поширювати нову культуру — наприклад, у користуванні простором — чи нові підходи до проєктування. Ми організовуємо великі події для того, щоб усіх «прогнати» через проєкт, модель, тему. Невелика частка людей залишається з тобою далі — і це вже формує якісну аудиторію.

Технічні інструменти комунікації — **це менеджмент соціальних мереж, те, що називають SMM.** Соцмережі дозволяють нам бути на виду, тобто нагадувати про своє існування, показувати діяльність. У різних соціальних мережах перебувають різні категорії населення. І відповідно до цього ми вибираємо певну мережу як інструмент своєї комунікації, закриваємо потребу бути на виду. [...]

«Сарафанне радіо» класно працює у поєднанні з подіями, де збирається багато людей,

зацікавлених у тому, що відбувається тут і зараз. Другу чи батькам розказали, прийшли на воркшоп, сподобалося. Другий раз прийшли вже з компанією з роботи. «Сарафанне радіо» — це інструмент довіри. Коли ви подобаєтеся людям, про вас будуть далі розказувати, якщо будуть чути потребу в цій інформації. Наше спостереження, що у менших містах і спільнотах «сарафанне радіо» є більш активним, більш ефективним комунікаційним інструментом, ніж соцмережі.

	Інструмент комунікації	Цілі
Практичні інструменти комунікації	Події, зокрема толоки, мережування, ярмарки, фестивалі	Кількісна аудиторія (побудова мережі зв'язків)
	Події, зокрема толоки, мережування, ярмарки, фестивалі	Кількісна аудиторія (побудова мережі зв'язків)
Технічні інструменти комунікації	Соціальні мережі проєкту і партнерів	Бути на виду
	Медіа	Просвітницька функція, занурення в тему
	«Сарафанне радіо»	Формування лояльної аудиторії
	Сайт проєкту і партнерів	Презентація проєкту

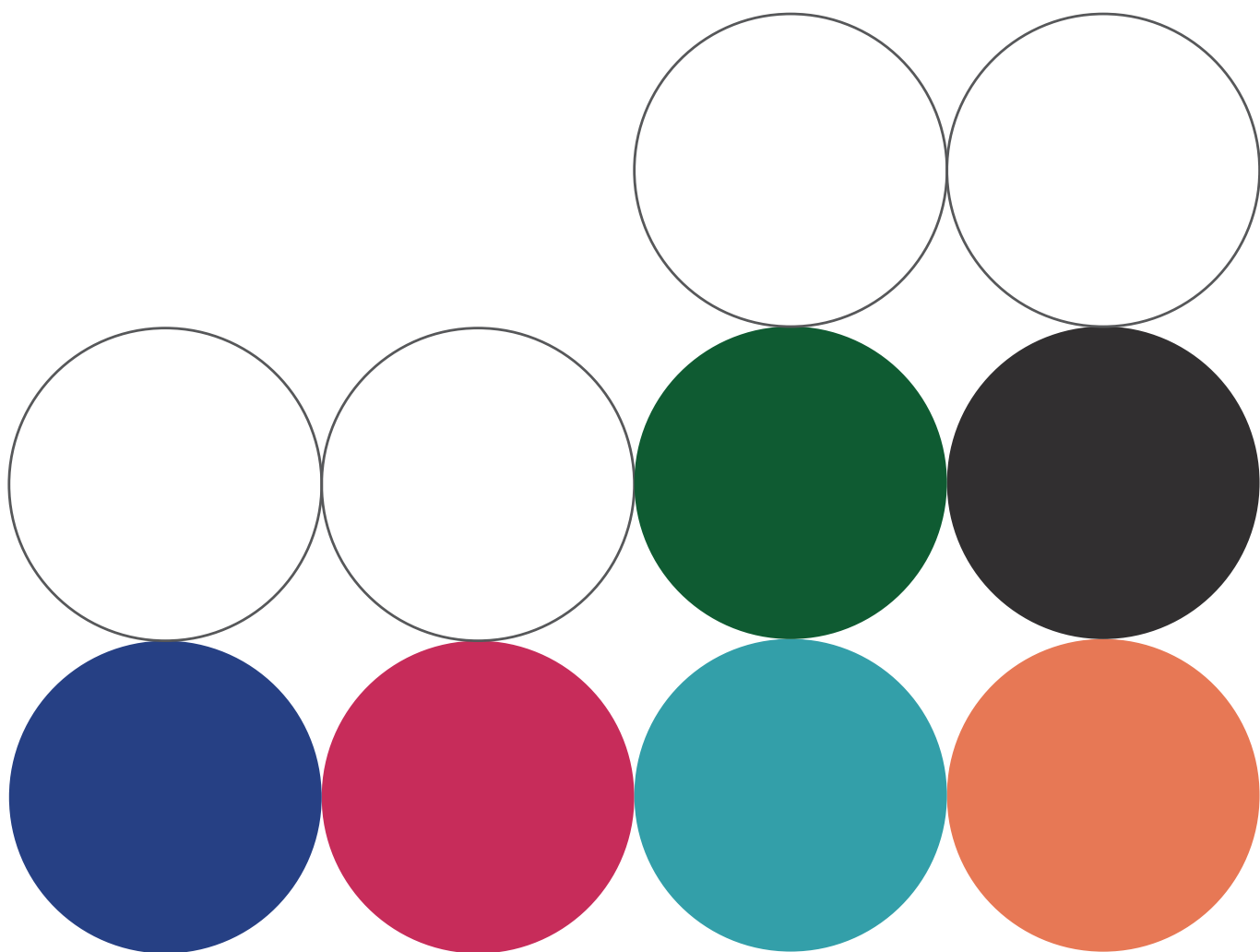
Чекліст

- Хто є нашою аудиторією? Які групи людей ми хочемо залучити?
- Які канали комунікації найбільше підходять для наших аудиторій?
- Як ми можемо залучити більше людей або спільнот до взаємодії?
- Які групи людей може бути складніше залучити? Як ми можемо їх залучити?
- Чи ми отримуємо достатньо зворотного зв'язку щодо наших активностей та подій? Як ми його використовуємо?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Спільнототворення: комунікації громадських і культурних центрів у громадах»
02. Відеолекція від Cedos «Комунікації в громадах під час війни: як зберегти довіру».
03. Говорухіна, М., & Тимченко, О. (2022). Путівник з ефективних комунікацій для ГО
04. Довженко, О., & Крилевський, В. (2023). Як зробити комунікації громадської організації ефективними і людьми.

Залучення ветеран_ок

Що варто враховувати

Громадські та культурні центри, зокрема ветеранські простори, можуть стати ключовими просторами для допомоги у фізичній і психологічній реабілітації, наданні соціальних і юридичних послуг, а також для організації груп підтримки.

Важливо сприяти залученню ветеран_ок у соціальне й економічне життя через освітні програми та професійну підготовку. Ветеранські програми, орієнтовані на працевлаштування або розвиток бізнесу, дозволяють ветеран_кам бути фінансово незалежними й активно інтегруватися в суспільство.

Важливо розуміти, що до моменту повернення великої кількості ветеран_ок цільовою аудиторією є їхні родини. Йдеться про різні родини: ті, що чекають на повернення додому військовослужбов_иці; родини загиблих; сім'ї зниклих безвісти; родини тих, хто в полоні. Дружина одного військовослужбовця, з яким ми працювали, сказала, що «держава, мобілізуювши захисника, мобілізує всю родину»⁸.

Оксана Коляда

голова правління ГО «Простір можливостей», координаторка Коаліції ветеранських просторів, міністерка у справах ветеранів 2019–2020 років

Кожен громадський чи культурний центр може впроваджувати заходи або програми допомоги й підтримки ветеран_ок та їхніх близьких.

Для залучення цієї аудиторії можна організувати:

⁸ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Що громадські та культурні центри можуть запропонувати ветеранам і ветеранкам», у якому взяли участь Оксана Коляда, Катерина Луцик і Марія Петришин.

- заходи з медичної та психологічної допомоги, зокрема впровадження реабілітаційних програм для відновлення фізичного і психічного здоров'я ветеран_ок;
- програми юридичної підтримки, наприклад, консультації щодо прав, пільг і соціальних виплат для ветеран_ок, а також їхніх родин;
- групи підтримки, а саме створення платформ для спілкування ветеран_ок, а також їхніх родичів і близьких, де вони можуть ділитися досвідом і отримувати взаємну допомогу;
- освітні та професійні програми, зокрема навчання і підтримка працевлаштування чи відкриття бізнесу.

ПОТРЕБИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВ_ИЦЬ ТА ЇХНІХ РОДИН⁹

01 **Відновлення здоров'я**, яке включає як фізичну, так і психічну реабілітацію через надання медичних послуг, наприклад, спортивних програм. Важливо, щоб у громадах були належна інфраструктура та кваліфіковані фахів_чині для надання таких послуг. Психічне здоров'я є спільною відповідальністю як державного, так і недержавного секторів, бо відновлення ветеранів і їхніх родин вимагає широкої підтримки на всіх рівнях суспільства.

02 **Реінтеграція** включає комплекс соціальних і економічних потреб після відновлення здоров'я. Це охоплює освіту, перекваліфікацію, ваучери для підвищення кваліфікації, а також підтримку працевлаштування та відкриття власного бізнесу. Важливими аспектами є також культурна і політична реінтеграція. Такі послуги надають ветеранські простори, установи та центри. Громади часто об'єднують різні аудиторії, створюючи простори, які є одночасно молодіжними і ветеранськими, або інтегрують ветеранську складову в культурні ініціативи.

03 **Повага і гідне ставлення:** важливо усвідомлювати необхідність вшанування як тих, хто загинули, так і тих, хто повернулися з війни живими. Традиційно більше уваги приділяється загиблим, тоді як живі ветеран_ки часто залишаються поза увагою. Визнання їхніх заслуг має відбуватися на всіх рівнях — від родини та трудових колективів до громад і регіонів.

⁹ На основі виступу Оксани Коляди на події Cedoss.

Чекліст

- Чи є у вашому просторі доступ до соціальних послуг і психологічної підтримки, зокрема для ветеран_ок?
- Чи ви надаєте юридичні консультації для ветеран_ок?
- Чи у вас є платформи для груп підтримки ветеран_ок, їхніх родич_ок і близьких?
- Чи ви пропонуєте програми навчання та працевлаштування для ветеран_ок?
- Якщо ваш центр не є ветеранським простором, то чи ви знаєте, де в громаді надають такі послуги?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Що громадські та культурні центри можуть запропонувати ветеранам і ветеранкам»
02. База знань «Ветеран Хабу».
03. Костина, І., Денисов, А., Альомова, Г., Скороход, К., Кучер, О., Тімакіна, К., Стрижко, Г., & Буніч, А. (2024). Етика взаємодії та спілкування з ветеранами, ветеранками та близькими воїнів. Veteran Hub.

Залучення молоді

Що варто враховувати

Молодіжну політику можна порівняти з особливою стравою, яку кожен може «скуштувати» по-різному. Вона є комплексом заходів, спрямованих на підтримку молоді незалежно від сфери діяльності. Молодіжна політика — це громадська відповідальність і створення можливостей для розвитку молодого покоління¹⁰.

Єва Коритна

головна спеціалістка відділу проєктної та інвестиційної діяльності Острозької міської ради, комунікаційниця Всеукраїнського молодіжного форуму «БУДЕМО ЖИТИ в Україні» в рамках програми заходів Молодіжної столиці України

В Україні молоддю вважаються люди віком від 14 до 35 років. Молодіжна політика існує для того, аби захищати їхні права, створювати можливості для розвитку, реалізації ідей, а також залучення їх до прийняття рішень у суспільстві. Розвиток молоді, надання їй рівних можливостей та включення до процесу ухвалення рішень — важлива складова громадянського суспільства, що сприяє підтримці та розвитку демократичних принципів та інститутів у суспільстві.

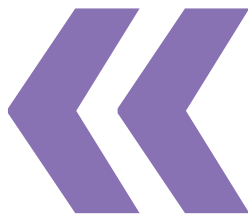
Важливою складовою активної громади є можливість впливати на рішення, що приймаються в місті чи селі. Якщо молодь залучена до громадських слухань, робочих груп або місцевих ініціатив, вона відчуває відповідальність за свою громаду та стає її рушійною силою.

¹⁰ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Як громадські та культурні центри можуть працювати з молоддю», у якому взяли участь Єва Коритна, Ірина Озимок і Наталія Люклян.

Наталія Люклян

громадська активістка, волонтерка, співзасновниця різних ініціатив і стартапів, урбаністка в Cedos, івент-менеджерка ГО «Будуємо Україну Разом» (БУР)

Які актори включені у реалізацію молодіжної політики?

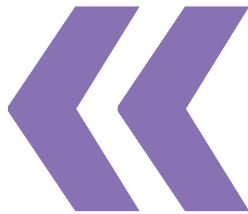
- Міністерство молоді та спорту України
- Місцева влада
- Молодіжні центри
- Громадські організації
- Міжнародні партнери

У великих містах, таких як Львів чи Київ, молодь має широкий вибір гуртків, клубів, безкоштовних освітніх програм, але у менших громадах такі можливості обмежені, що робить виклик залучення молоді ще складнішим. Тому одним із важливих аспектів є комунікація між молоддю та місцевою владою. Часто ця взаємодія є недостатньо розвинутою, що спричиняє відчуття ізольованості молоді та втрату мотивації брати участь у розвитку громади. Водночас молоді люди володіють креативністю та ідеями, які можуть суттєво покращити місто, якщо їм дати відповідні інструменти та можливості.

Ірина Озимок

директорка програми місцевого економічного розвитку UMAEF, засновниця Міжнародного саміту мерів, засновниця урбанруху «У міста є Я»

Для того, аби молодь розвивалася, дуже важливою складовою є доступ до таких просторів для розвитку як молодіжні центри, хаби, волонтерські табори. У таких місцях молоді люди можуть знайомитися, формувати нові зв'язки, виробляти ідеї та обмінюватися ними. Але для реалізації ідей молоді потрібні також ресурси: грантові програми, фінансова підтримка волонтерських проєктів, доступ до матеріалів і інструментів.

«УРБАНРУХ»

«Урбанрух» — це проєкт, що залучає підлітків до активної участі у міських змінах і громадському житті. Він виник як відповідь на потребу дати молоді не лише знання про функціонування міст, а й практичні інструменти для впливу на простір довкола себе.

Ініціатива стартувала з видання книжки «У міста є я», яка у доступній формі пояснює, як працює міське середовище. З початком повномасштабної війни проєкт розширився й перетворився на повноцінну освітню платформу для підлітків у громадах.

«Урбанрух» демонструє, як навіть у складних умовах війни підлітки можуть брати участь у

реальних змінах у своїх містах і реалізовувати проєкти, що покращують життя у громадах.

Ключові компоненти проєкту:

- Формування локальних осередків у громадах, які беруть на себе проведення зустрічей.
- Розробка навчальної програми з урбаністики, громадянської активності, екології.
- Підготовка ментор_ок, які працюють з учасни_цями.
- Щотижневі зустрічі, під час яких молодь обговорює міські виклики й шукає рішення.
- Практична реалізація ідей, запропонованих самими підлітками.

Результати:

- Створено 16 активних осередків у громадах.
- До першої та другої хвиль долучилися підлітки з 55 міст України.
- Реалізовано низку локальних змін у міському просторі.
- Встановлено горизонтальні зв'язки між підлітками з різних регіонів.

«БУДУЄМО УКРАЇНУ РАЗОМ» (БУР)

Громадська організація «Будуємо Україну Разом» (БУР) — приклад того, як волонтерство, простір і підтримка можуть залучити молодь до активної участі в житті громади. Організація працює як у великих містах, так і в малих населених пунктах, створюючи середовище, де молоді люди можуть ініціювати зміни, отримувати підтримку і відчувати свою значущість.

Досвід БУР показує, що молодь залишається активною, коли має простір для дій, підтримку, освіту й можливість бути почутою.

Ключові елементи:

- **Доступний простір:** БУР створює молодіжні хаби, волонтерські табори й освітні платформи, де молодь може працювати над спільними ініціативами, ділитися ідеями та будувати зв'язки.
- **Освіта та ресурси:** молодь не тільки отримує знання через тренінги та воркшопи, а й має доступ до фінансування, матеріалів і менторської підтримки для реалізації власних проєктів.
- **Участь у прийнятті рішень:** через залучення до місцевих ініціатив, громадських слухань і робочих груп молодь формує відчуття впливу на свою громаду.
- **Спільнота:** неформальна освіта, подорожі, культурні події й обміни між осередками формують атмосферу довіри, підтримки та взаємної мотивації.

Як працює осередок БУР:

- Осередок складається з **координатор_ок**, які організовують діяльність і комунікують з партнерами.
- **Волонтер_ки** беруть участь у таборах, ремонтах, освітніх і культурних ініціативах.
- **Освітній напрям** забезпечує розвиток м'яких навичок і проєктного мислення.
- **Партнерство з громадою** дозволяє масштабувати вплив і залучати додаткові ресурси.
- **Культурна складова** підтримує згуртованість і сталу мотивацію молоді.

Результати:

- Активні осередки БУР діють у різних куточках України.

- Молодь реалізовує власні ініціативи, впливаючи на якість життя у громадах.
- Формується покоління лідер_ок, готових до відповідальної участі у розбудові суспільства.

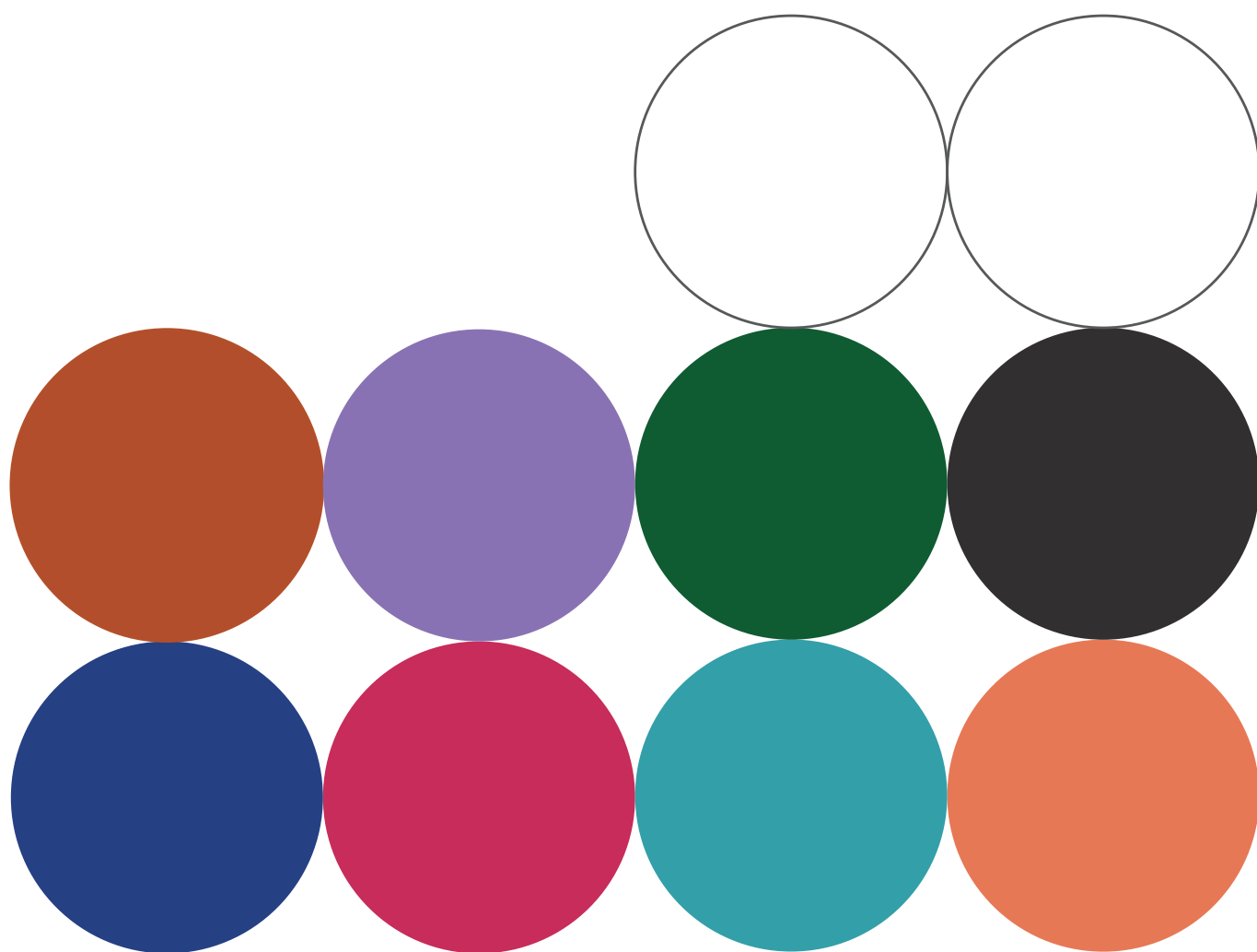
Чекліст

- Чи є у вашому центрі відкритий, доступний простір для молоді (молодіжна кімната, хаб, волонтерський простір)?
- Чи є у молоді можливість не просто перебувати у просторі, а й ініціювати власні активності?
- Чи створює ваш центр середовище для знайомства, спілкування та формування горизонтальних зв'язків між молодими людьми?
- Чи є у молоді можливість впливати на програму та діяльність центру (через участь у плануванні, робочих групах, дорадчих форматах)?
- Чи залучає ваш центр молодь до громадських слухань, стратегічних сесій або ініціатив громади?
- Чи має молодь доступ до грантової чи іншої фінансової підтримки для реалізації власних проєктів?
- Чи знає молодь, як отримати таку підтримку, і чи надає центр допомогу з подачею заявок?
- Чи є в центрі ментор_ки, координатор_ки або тренер_ки, які супроводжують молодь у процесі реалізації ідей?
- Чи має молодь доступ до неформальної освіти в центрі (урбаністика, громадянська участь, екологія, проєктний менеджмент тощо)?
- Чи проводить центр тренінги, воркшопи або інші освітні події для розвитку м'яких навичок і лідерства?
- Чи фіксує ваш центр досягнення молодіжних ініціатив і публічно презентує їх громаді?
- Чи існує практика передачі досвіду між поколіннями (архівування, наставництво, зустрічі з випускни_цями програм)?
- Чи залишається молодь активною після завершення окремого проєкту або події?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Як громадські та культурні центри можуть працювати з молоддю»
02. Тена, Р., & Слаюте, А. (2021). Розширення прав і можливостей молоді. Посібник з освіти з прав людини, демократії та громадянської участі для місцевих і регіональних органів влади, організацій громадянського суспільства, молодіжних тренерів та викладачів.
03. Кіндрат, Л., Павлик, Н., Черних, О., & Ескаміля, А. (2023). Колекція досвіду молодіжної роботи, що базується на підходах та стандартах Ради Європи, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.
04. Боярський, Н., Єлфімова, Ю., Макієнко, Н., & Черних, О. (2022). Посібник з навчального курсу з молодіжної роботи, інформованої про травму.

Робота з довкіллям

Що варто враховувати

Зміни клімату становлять серйозну загрозу для сталого розвитку громад, впливаючи на здоров'я людей, економіку, довкілля та якість життя. Тому надзвичайно важливо, щоб громади активно долучалися до протидії цим змінам на місцевому рівні.

Ми як громади, які розбудовуються на десятиліття, повинні пам'ятати, що важким завданням буде примирити короткострокові рішення, пов'язані з відбудовою, зі стратегічними, довготривалими вимогами. Тому дуже важливо об'єднувати наші зусилля та пам'ятати, що сталий природоорієнтований розвиток є вектором для всього світу¹¹.

Ірина Озимок

директорка програми місцевого економічного розвитку
UMAЕF, засновниця Міжнародного саміту мерів

Громади часто стикаються з такими проблемами як забруднення води й повітря, а також зникнення води з криниць, що є наслідками змін клімату. Такі явища взаємопов'язані й потребують комплексного підходу, адже локальні рішення, як-от підняття греблі, не вирішують проблему всієї екосистеми. Тому у роботі громадам важливо дотримуватися 5 принципів сталого розвитку:

- зважати на природні ресурси, плануючи розвиток;
- думати про рівномірний розподіл ресурсів, аби зменшити соціальну нерівність;

¹¹ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Роль громадських і культурних центрів у вирішенні екологічних питань», у якому взяли участь Ірина Озимок, Марія Смірнова, Діана Попфалуші, Катерина Рабан.

- враховувати потреби й інтереси всіх членів суспільства;
- впливати на природу так, щоб вона залишалася для суспільства в майбутньому;
- враховувати потреби та цінності різних культур.

Аби ефективніше використовувати обмежені ресурси громад, необхідно передбачати ризики й реагувати на них завчасно. Законодавство передбачає участь мешканок у плануванні. Це означає, що жительки можуть взаємодіяти з документацією, слідкувати за її якістю, вимагати екологічної оцінки та впливати на ухвалення рішень. **І у цьому процесі активна участь громади — ключ до реальних змін у довкіллі.**

Окрім офіційних документів, громади можуть впливати на стан довкілля через:

- екологічні паспорти;
- програми та дослідження;
- громадські ініціативи та слухання;
- природоорієнтовані рішення.

Природоорієнтовані рішення можуть бути простими у впровадженні, але мати значний ефект, поєднуючи екологічну доцільність із потребами просторового розвитку. Їхня перевага полягає в тому, що одне невелике втручання може мати комплексний позитивний вплив, покращуючи одночасно екосистему, здоров'я населення та якість довкілля.

Ідея	На що впливає
Смуги з різнотрав'ям	Підвищення біорізноманіття, зменшення алергій, зменшення амброзії
Зони з обмеженим косінням	Збереження природних середовищ, підтримка місцевої флори та фауни
Повітряний посів або сідбомбінг ¹²	Озеленення міських і сільських просторів, популяризація місцевих видів
Відновлення луків	Покращення стану ґрунтів, збільшення біорізноманіття, утримання вологи
Створення заповідних зон та екостежок	Збереження природної спадщини, розвиток екотуризму
Захист малих річок і струмків	Відновлення водного балансу, захист від посух, покращення якості води
Включення природоорієнтованих рішень у стратегії	Залучення донорського фінансування, підвищення спроможності громади
Аудит зелених насаджень	Прозоре управління зеленими зонами, ефективне планування міського озеленення
Догляд за природними зонами в місті	Попередження заростання, боротьба з інвазивними видами
Перехід на вантажні велосипеди для міських перевезень	Зменшення викидів, покращення мобільності в місті
Створення «зелених островців» — центрів, що займаються вторинною переробкою або ремонтом для повторного використання	Зменшення відходів, підтримка сталого споживання, розвиток громадських просторів
Створення просторів і подій для безкоштовного обміну речами	Підтримка соціальної згуртованості, допомога в кризових умовах, розвиток локальної економіки

¹² Метод висіву, при якому на землю розкидають кульки (так звані насіннєві бомби), що складаються з ґрунту, гумусу та насіння рослин.

Дотримання принципу
«нуль відходів»

Мінімізація обсягу сміття,
яке потрапляє на полігони чи
в довкілля, зменшення витрат
на пакування, вивезення сміття,
а також економія ресурсів

Принцип нуль відходів

Принцип нуль відходів і сортування допомагають не лише зменшити кількість сміття, що потрапляє на полігони, а й переосмислити наше ставлення до ресурсів, споживання та відповідальності. Сортування — це перший крок до збереження довкілля, але без усвідомлення і змін у поведінці система не працює ефективно. Нуль відходів є цілісним підходом, що поєднує екологію та розвиток громад через прості щоденні дії та довготривалу просвітницьку роботу.

«Нуль відходів» — це не тільки про сортування, а про те, як вибудувати циркулярну економіку та змінити мислення щодо ресурсів.

Катерина Рабан

zero waste і пермакультурна
тренерка, голова ГО «Нуль
відходів Луцьк», фахівчиня
з управління відходами

Уникайте грінвошингу

Грінвошинг (англ. greenwashing) або «зелений камуфляж» — це практика, за якої окремі особи, компанії або організації створюють враження екологічної відповідальності, не маючи при цьому реального впливу на довкілля.

Грінвошинг може виглядати так:

- висадження дерев без догляду, особливо немісцевих видів або у невідповідних умовах;

- встановлення сортувальних контейнерів, які потім не обслуговуються або з яких відходи потрапляють на звичайне звалище;
- озеленення простору декоративними рослинами, які не підтримують біорізноманіття (наприклад, самшит чи туя замість місцевих видів);
- масові іміджеві акції на кшталт «зеленого дня», які не змінюють підходів до споживання, управління ресурсами чи системної роботи з відходами;
- маркетинг, що просуває «екотовари» без реальних екологічних переваг (наприклад, «еко» пластикові пакети).

Чому це проблема?

- відволікає увагу громади або споживачів від реальних екологічних рішень;
- дискредитує екологічні ініціативи, створюючи недовіру;
- сприяє репродукуванню шкідливих практик під прикриттям «зелених» намірів;
- часто використовується для політичного чи бізнесового піару, а не для змін.

Справжня екологічність потребує:

- довгострокового догляду;
- адаптації до місцевих умов;
- підтримки природних процесів.

«РОЗСАДНИК» У ЛЬВОВІ

Громадська організація «Плато» діє у Львові з 2019 року, просуваючи природоорієнтовані рішення та боротьбу зі зміною клімату на локальному рівні. Їхня команда реалізувала низку екологічних ініціатив, зокрема популяризувала використання дощових садків і міських лук замість газонів, що дозволило місту заощадити 6 млн грн. Через публічні кампанії, подкасти й аналітику вони послідовно перетворюють питання клімату на пріоритет для громади.

Одним із найвідоміших прикладів стало створення простору «Розсадник» — громадського саду й освітньо-соціальної платформи, розташованої на території колишнього квіткового господарства. Простір площею 1,3 га було відновлено зусиллями ГО «Плато» та партнерських організацій у співпраці з міською владою та волонтер_ками. За три роки тут провели понад 200 подій, залучили близько 5000 учасниць і створили сталу волонтерську команду.

Проект об'єднав практичну екологію з інклюзивністю та спільнототворенням: у «Розсаднику» перетворили стихійне сміттєзвалище на плодючий ґрунт за допомогою компосту з харчових відходів Львова, створили освітні зони на залишках старої інфраструктури, запровадили практики терапевтичного садівництва. Простір став прихистком для новоприбулих мешкан_ок після 2022 року, які шукали підтримки та способу інтеграції у нове середовище.

ГО «Плато» активно ділиться досвідом: проводить Школу зеленого лідерства, пілотує форми міського садівництва, співпрацює з екологічними й соціальними службами. Через воркшопи, екскурсії та спільне планування мешкан_ки не просто отримують знання — вони стають аген-

тами змін. Історія «Розсадника» демонструє, як невелика команда може трансформувати закинуту ділянку в повноцінний екологічний, соціальний і навчальний центр.

Фото:

Дарина Мамайсур

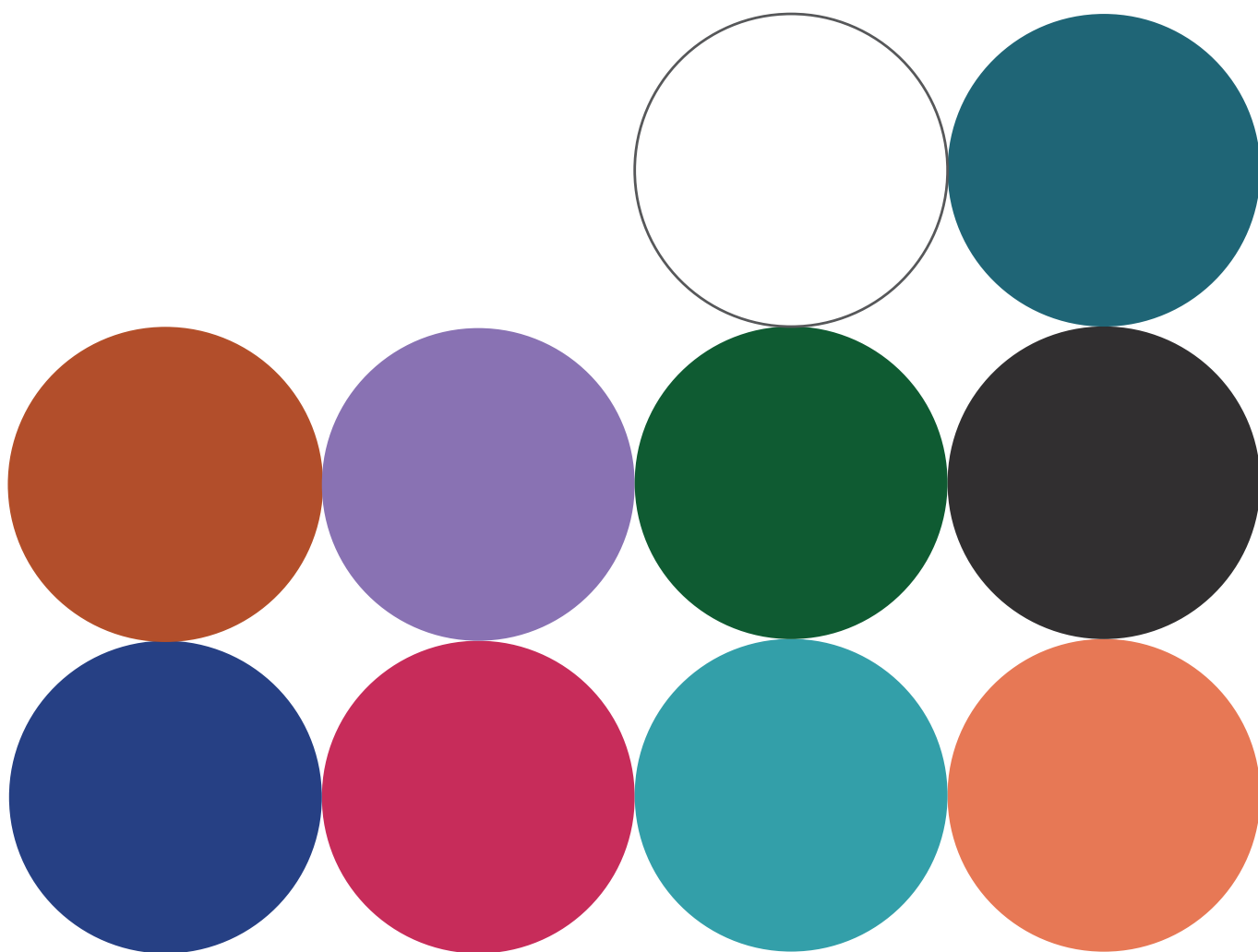
Чекліст

- Чи є у вашому просторі або громаді природоорієнтовані рішення (міські луки, зони з обмеженим косінням, дощові садки, екостежки тощо)?
- Чи є екологічна складова частиною стратегічного бачення розвитку центру?
- Чи є практика адаптації озеленення до місцевих умов (наприклад, уникнення грінвошингу)?
- Чи є ініціативи з відновлення ґрунтів, річок, струмків або створення заповідних зон?
- Чи є громадський простір для навчання садівництва або пермакультурних практик?
- Чи є залучення мешкан_ок до участі в екологічному плануванні (громадські слухання, обговорення, робота з документацією)?
- Чи є простори для безкоштовного обміну речами або повторного використання ресурсів (наприклад, безкоштовні марки, ремонтна майстерня)?
- Чи є у вашому центрі системи сортування сміття чи компостування?
- Чи проводиться просвітницька діяльність щодо свідомого споживання, ресурсів і поводження з відходами?
- Чи маєте ви партнерства з екологічними організаціями, локальною владою або активістами для реалізації екорішень?
- Чи є можливість залучити фінансування на створення екологічних ініціатив у вашому центрі?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Роль громадських і культурних центрів у вирішенні екологічних питань»
02. Вандерлей, Т., МакКвіббан, Дж., Мьорсен, Т., Фавоїно, Е. (2022) Як оптимально збирати біовідходи. Посібник для органів місцевого самоврядування щодо найефективніших методів роздільного збору біовідходів.
03. Виговська, І. (2022) Екозвички, які слід повернути під час війни. Village Україна, 2025.
04. Дмитришин, Л., Хмиз, В. (2024) Перехід: Багаторічні рослини в міському плануванні та міському дизайні.
05. Дмитришин, Я. (2025) «Повернення природи в міста: історичний ландшафт». Mistosite.
06. Зозуля, А., Рубаха, Н. (2023) DIY-рішення для міського садівництва.
07. Зозуля, А., Рябика, М. (2021) Каталог зелених рішень.
08. Лящук, О., Гузенко, А. (2023) Адаптація до зміни клімату: короткий путівник для громад.
09. Рубаха, Н., Зозуля, А., Попфалуші, Д., Рябика, М. (2023) Сила саду. Ідеї для занять з гарденотерапії.
10. Смірнова, М. (2025) Річки у містах. Частина I. Mistosite, 2025.
11. Смірнова, М. (2025) Річки у містах. Частина II. Mistosite, 2025.

Залучення людей старшого віку

Що варто враховувати

Зараз майже третина людей, що проживають в Україні, — це люди віком понад 60 років. Вони є однією з найбільших груп населення, що також є однією з найбільш вразливих. Літні люди часто відчують ізоляцію, стикаються з дискримінацією за віком і мають обмежений доступ до можливостей для розвитку.

Подолати цю проблему можна через системні підходи, що можуть впроваджуватися на різних рівнях, змінюючи уявлення про старість. Літні люди можуть бути волонтер_ками, лідер_ками ініціатив, культурними твор_чинями, якщо громада визнає їхній потенціал і створює умови для повноцінної включеності.

ГО «СТАРІСТЬ НА РАДІСТЬ» І СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО VBRANI

ГО «Старість на радість» вже понад 7 років працює з людьми літнього віку, переважно мешканцями геріатричних пансіонатів. Організація змінює уявлення про старіння, створюючи умови для гідного, активного, включеного життя.

Ключовим інноваційним компонентом роботи ініціативи є соціальне підприємство Vbrani, у межах якого літні люди з різних регіонів в'яжуть шкарпетки, рукавички, аксесуари та отримують за це оплату.

Що саме реалізовано:

- Проведення психологічних, культурних та освітніх активностей у геріатричних установах: концерти, гуртки, лекції, свята, арт- і танце-терапія.

- Розвиток навчальних ініціатив: гуртки англійської, комп'ютерної грамотності, шахів.
- Залучення волонтер_ок і студент_ок до спільної діяльності (дизайн, логістика, комунікації).
- Організація публічних заходів за участі літніх людей (модні покази, екскурсії, міжпоколіннєві лекції).
- Створення соціального підприємства Vbrani, де люди літнього віку можуть реалізовуватися творчо, соціалізовуватися, а також отримувати оплату за їхню працю (4-5 тисяч гривень на місяць).

Чому це працює:

- Повертає суб'єктність літнім людям, які відчували себе виключеними з суспільного життя.
- Поєднує покоління через спільне творення.
- Формує емоційно теплі зв'язки навіть у закритих інституціях (пансіонатах).

ЦЕНТР «ТУРБОТА» У ЧЕРНІВЦЯХ

Центр «Турбота» — приклад локальної соціальної інфраструктури, що системно створює умови для активного та включеного життя людей літнього віку. У межах відділення денного перебування для літніх людей функціонують освітні, культурні, оздоровчі та соціальні програми. Це не лише підтримка — це спільнота, що зростає разом із людьми.

Ключовим компонентом моделі є **Університет третього віку** — навчальна програма, що дозволяє літнім людям розвиватися, спілкуватися та зберігати інтерес до життя. Центр також активно організовує заходи емоційного включен-

ня, які визнають і підкреслюють цінність кожної людини незалежно від віку.

Що саме реалізовано:

- Робота Університету третього віку: курси з іноземних мов, історії, релігієзнавства, цифрової грамотності, основ здоров'я.
- Проведення гуртків за інтересами: кулінарія («Рецепти моїх друзів»), кіноклуб, рукоділля («Золота голка»).
- Організація майстер-класів, зустрічей з мисткинями, екскурсій, походів до театрів і музеїв.
- Проведення символічно важливих подій: модні покази, ювілеї подружніх пар ВПО, концерти гуртів.
- Формування простору підтримки для людей віком 80+, переселенок і людей з інвалідністю.

Чому це працює:

- Освітній підхід дозволяє людям старшого віку не лише отримувати знання, а й утверджувати себе як суб'єктів.
- Розмаїття активностей враховує різні інтереси, рівень мобільності й досвіду учасниць.
- Символічне визнання (модні покази, свята, концерти) повертає відчуття значущості, впливу, емоційної присутності у громаді.
- Інституційна сталість забезпечує тривалість і надійність програми — це не про разові заходи, а про тривалий супровід життя.

Чекліст

- Чи є у вашому центрі або громаді можливості для навчання, розвитку та здобуття нових навичок для людей літнього віку (наприклад, гуртки, курси, університет третього віку)?
- Чи є у програмі центру різноманітні культурні, творчі та оздоровчі активності, доступні для літніх людей?
- Чи є простори, зручні, інклюзивні та доступні для дозвілля, спілкування та відпочинку людей старшого віку?
- Чи є можливості для самореалізації та соціального підприємництва для літніх людей (наприклад, творча праця з оплатою, як у проєкті Vbrani)?
- Чи є формати міжпоколіннєвої взаємодії, у яких молодь і літні люди можуть працювати, творити або навчатися разом?
- Чи враховує ваша діяльність потреби особливо вразливих груп серед людей старшого віку (переселен_ки, люди 80+, люди з інвалідністю)?
- Чи мають літні люди можливість брати участь у публічних подіях, святкуваннях, форумах, лекціях як учасни_ці, а не лише як «глядач_ки»?
- Чи запрошуються люди старшого віку до участі у прийнятті рішень громади (консультації, стратегічні сесії, дорадчі органи)?
- Чи є у вашому центрі практики символічного визнання літніх людей (модні покази, виставки, концерти, святкування ювілеїв тощо)?
- Чи проводить ваш центр просвітницьку роботу для подолання ейджизму та стереотипів про старіння?
- Чи є активності для літніх людей регулярними, сталими та розмаїтими, а не разовими або номінальними?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Залучення літніх людей до активної участі в житті спільноти»
02. Левкіна, Г., Конончук, А., Миколюк, Н., Руденко, Б., & Улько, Н. (2023) ПРАКТИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО для ефективної організації та реалізації заходів із неформальної освіти та активного довголіття.

Залучення наймолодших

Що варто враховувати

Діти — це не лише майбутнє громади, а й її важлива частина вже сьогодні. У багатьох українських громадах діти досі сприймаються виключно як учасни_ці свят, а не як носії ідей чи змін. Водночас практика показує, що якщо дати дітям голос, простір і довіру, то вони здатні пропонувати нестандартні рішення та впливати на розвиток громади.

Залучення наймолодших — це не лише про дозвілля, а про розвиток відповідальності, емпатії, впевненості у власних силах і почуття приналежності до спільноти. Це також можливість побачити громаду очима дитини й будувати інклюзивне середовище, де цінний кожен голос.

Робота з дітьми може реалізовуватися як у межах шкільних ініціатив, так і поза формальною освітою. Діти можуть ставати активною частиною життя громади через такі активності:

- **Учні́вське самоврядування:** створення шкільних парламентів, де діти вчаться ухвалювати рішення, планувати ініціативи та взаємодіяти як команда.
- **Гуртки за інтересами:** прості формати, що виростають з того, чим діти реально цікавляться (настільні ігри, робототехніка, мистецтво тощо).
- **Ігрові освітні табори:** рольові або сюжетні табори, що моделюють соціальні взаємодії, розвивають критичне мислення та командну роботу.
- **Партисипативний дизайн середовища:** залучення дітей до створення публічних просторів.
- **Культурні ініціативи:** фотопроекти, фестивалі, подкасти, виставки як інструмент дитячої саморепрезентації та переосмислення реальності.

«НАШЕ МІСЦЕ» У СЕЛІ МАКАРІВ

«Наше місце» — це ініціатива, що спрямована на відродження громадських просторів. Команда проєкту залучає дітей до створення публічного простору як повноправних співавторок, працюючи на перетині архітектури, гри, освіти та спільнототворення, створюючи умови, у яких дитина може дослідити різні ролі: дизайнерки, будівельниці, кураторки або творчині міського середовища.

Завдяки воркшопам, толокам, дитячим подіям та інсталяціям діти не просто висловлюють думки, а формують середовище навколо себе, впливають на його вигляд, функції та атмосферу. Це змінює їхній досвід участі у громаді: формується відчуття причетності, співволодіння і відповідальності за простір.

Проєкт «Наше місце» демонструє, що навіть у невеликих громадах можна запустити процес культурної трансформації через спільне творення, де діти є співучасниками змін.

Формати, що використовуються:

- спільні воркшопи для дорослих і дітей зі створення елементів простору;
- архітектурні рішення на основі дитячих ідей;
- толоки з інтеграцією навчальних елементів для дітей;
- окремі дитячі події (наприклад, з шовкодруку, фотографії, створення платівок);
- створення гнучких інсталяцій і просторів, які залишаються після подій.

Ключові цілі залучення:

- сформувати у дітей досвід впливу, відпові-

- дальності та дії у громаді;
- залучити дітей до творення публічного простору як співавтор_ок;
- побудувати діалог між поколіннями через спільну роботу;
- надихнути дорослих переглянути своє сприйняття дітей і власний досвід гри.

Чому це працює:

- визнає дітей як повноправних твор_чинь простору, а не лише « гостей »;
- дає конкретний досвід спільної дії, а не символічної участі;
- впроваджується у співпраці з громадами та враховує їхній ритм;
- активізує і дітей, і дорослих через спільну успішну дію.

ТАБОРИ GEEKWORLD

GeekWorld — це ініціатива, що занурює підлітків у рольову гру як спосіб соціального навчання, самореалізації та побудови спільнот. Учасни_ці таборів створюють власну «державу» — з політикою, економікою, соціальними структурами та внутрішніми правилами. В умовах гри вони вчаться приймати рішення, розв'язувати конфлікти, брати відповідальність, комунікувати і впливати на події.

Команда не задає жорсткий сценарій, а, навпаки, дає підліткам повну свободу, аби змінювати хід гри, пропонувати нові рішення і моделювати складні життєві ситуації у безпечному середовищі. Гра тут стає а простором досвіду, де можна помилятися, пробувати і дорослішати.

Рольова гра — це ідеальний мікрокосмос для того, щоб випробовувати на зуб дорослі речі та реальність, з якою дитині доведеться мати справу решту життя¹³.

Остап Українець

методист і креативний
директор ігрової системи
дитячих таборів GeekWorld,
військовослужбовець

Формати, що використовуються:

- рольові ігрові табори з моделюванням суспільства;
- ігрові симуляції на теми комунікації, етики, прийняття рішень;
- адаптовані сценарії у співпраці з громадами, а також таборами «Укрзалізниці»;
- спільні активності, що включають і дорослих, і дітей як рівних гравців.

Ключові цілі проєкту:

- дати підліткам простір дії, не наслідування;
- розвивати критичне мислення, ініціативність, емпатію через гру;
- будувати спільноти, у яких кож_на має значення і голос;
- формувати внутрішню впевненість і досвід впливу на середовище.

Чому це працює:

- базується на повазі до дитини як повноправного суб'єкта;
- не імітує життя, а дає інструменти для його проживання;
- відкриває можливість до самостійності, а не просто «зайнятості»;
- залучає не лише дітей, а й дорослих.

¹³ У цьому розділі подані цитати з семінару Cedos «Як центри спільнототворення можуть працювати з наймолодшими», у якому взяли участь Дмитро Дем'яненко, Остап Українець, Наталка Сосницька та Андрій Батін.

BEHIND BLUE EYES

Behind Blue Eyes — це ініціатива, що дає дітям із деокупованих і прифронтових територій фотоапарат як інструмент самовираження, документації та рефлексії. Вони фіксують на плівкові камери власне повсякденне життя, відчуття, простір навколо. За кожним кадром — унікальний погляд дитини на війну, повсякдення чи мрію.

Команда проєкту не втручається у процес — вони не редагують, не «покрашують» контент, а створюють безпечний простір супроводу, де діти можуть бути щирими, бачити і бути побаченими.

Формати, що використовуються:

- фотоворкшопи у школах і центрах;
- виставки фото в Україні та за кордоном;
- подкасти й відеоісторії на основі дитячих свідчень;
- фестивалі дитячої творчості.

Ключові цілі проєкту:

- дати дітям голос у публічному просторі;
- зберегти свідчення війни через дитячий досвід;
- переосмислити роль творчості, дивлячись на неї не як на хобі, а як на інструмент самореалізації;
- підсилити віру дітей у власну силу та значущість.

Чому це працює:

- працює з тим, що вже є в дитині: досвід, емоції, бачення;
- не нав'язує формат, а лише відкриває простір і підтримує;
- поважає дитину як автор_ку і суб'єкта досвіду.

Чекліст

- Чи є у вашому центрі або громаді можливості для дітей висловлювати свої ідеї та бути почутими (наприклад, через дитячі ради, шкільне самоврядування, збирання ідей для розвитку простору)?
- Чи є формати участі, що виходять за межі свят та розваг і дозволяють дітям проявляти ініціативу та самостійність?
- Чи є дитячі гуртки, клуби або майстерні, які враховують інтереси дітей (настільні ігри, техніка, мистецтво тощо)?
- Чи є у вашій діяльності ігрові або сюжетні освітні формати, які розвивають емпатію, відповідальність і командну взаємодію (табори, рольові ігри, квести)?
- Чи залучаються діти до створення або переосмислення публічного простору (партисипативний дизайн, ідеї для дворів, ігрових зон, вуличного мистецтва)?
- Чи є формати творчої саморепрезентації дітей (фотовиставки, подкасти, відео, публічні презентації дитячих проєктів)?
- Чи є підтримка дорослих фасилітатор_ок або ментор_ок, які супроводжують дітей?
- Чи визнає ваша команда дитину як автор_ку, суб'єкта досвіду та повноправну частину громади?
- Чи зберігає ваш центр свідчення дитячого досвіду, особливо в контексті війни або кризи (через виставки, архівування, спогади)?

Корисні матеріали

01. Відео та конспект тематичного семінару Cedos «Як центри спільнототворення можуть працювати з наймолодшими»
02. UNICEF (2018) Громада, дружня до дітей та молоді: навчальний посібник для реалізації ініціативи на місцевому рівні в Україні.
03. UNICEF (2023) Виховання без стереотипів: методичні рекомендації для фахівців.
04. UNICEF (2023) Долаємо стереотипи: методичні рекомендації для дітей 3–5 років.
05. UNICEF (2023) ОСНОВИ СЕКСУАЛЬНОЇ ПРОСВІТИ. Посібник-помічник для фахівців і фахівчинь, які працюють із дітьми та родинами.
06. UNICEF (2023) Зміцнення національної екосистеми для надання та використання асистивних технологій/альтернативної і допоміжної комунікації для дітей з інвалідністю в Україні.

